

Selvitys lainsäädännön muutostarpeista rinnakkaistallentamisen edistämiseksi

Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2017:15

Marja-Leena Mansala

Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 15/2017

Selvitys lainsäädännön muutostarpeista rinnakkaistallentamisen edistämiseksi

Marja-Leena Mansala

Suomi
Finland
100

Opetus- ja kulttuuriministeriö / Undervisnings- och kulturministeriet

PL / PB 29

00023 Valtioneuvosto / Statsrådet

www.minedu.fi/julkaisut

Taitto / Ombrytning: Valtioneuvoston hallintoyksikkö / Statsrådets förvaltningsenhet, Erja Kankala

ISBN: 978-952-263-461-0 (PDF)

ISSN 1799-0351 (PDF)

Helsinki 2017

Kuvailulehti

Julkaisija	Opetus- ja kulttuuriministeriö	2017	
Tekijät	Varatuomari Marja-Leena Mansala		
Julkaisun nimi	Selvitys lainsäädännön muutostarpeista rinnakkaistallentamisen edistämiseksi		
Julkaisusarjan nimi ja numero	Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 15/2017		
Diaari/hankenumero	OKM/70/040/2016	Teema	kulttuuri
ISBN PDF	978-952-263-461-0	ISSN PDF	1799-0351
URN-osoite	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-461-0		
Sivumäärä	46	Kieli	suomi
Asiasanat	avoin tiede, tekijänoikeus, rinnakkaistallentaminen, avoin saatavuus, kustannussopimukset		
Tiivistelmä	<p>Julkisilla varoilla rahoitetun tutkimuksen yhteydessä syntyneiden tieteellisten julkaisujen avoin saatavuus on asetettu päämääräksi sekä EU:ssa että Suomessa. Kaupallisesti toteutunut avoin julkaiseminen ei ole riittävä, koska se toisaalta useimmiten perustuu maksullisuuteen eikä toisaalta takaa aineistojen säilyvyyttä eikä jatkuvaa saatavuutta. Julkaisujen rinnakkaistallentaminen ei-kaupallisiin tietokantoihin muista julkaisukanavista riippumatta turvaisi julkaisujen saatavuuden ja säilyvyyden nykyistä paremmin. Käytännössä kustannussopimuksissa siirretään yksinoikeus julkaisujen yleisön saataville saattamiseen. Tekijänoikeuslakiin lisättävä säännös, jonka mukaan tutkimusjulkaisun tekijänoikeudenhaltijalla olisi aina oikeus ei-kaupalliseen rinnakkaistallentamiseen, mahdollistaisi rinnakkaistallentamisen kehittämisen. Säännös rajoittaisi oikeudenhaltijan oikeutta tekijänoikeuden kokonaisluovutukseen, mutta säilyttäisi tekijälle kaikkien muiden taloudellisten oikeuksien luovuttamisen. Säännös mahdollistaisi sen, että tutkimusjulkaisun tekijänoikeuden haltija voisi aina tallettaa julkaisunsa esimerkiksi yliopiston ylläpitämään tietokantoihin. Kustannussopimuksessa oleva rinnakkaistallentamisen estävä säännös olisi pätemätön.</p>		
Kustantaja	Opetus- ja kulttuuriministeriö		
Julkaisun myynti/ jakaja	Sähköinen versio: julkaisut.valtioneuvosto.fi Julkaisumyynti: julkaisutilaukset.valtioneuvosto.fi		

Presentationsblad

Utgivare	Undervisnings- och kulturministeriet	2017
Författare	Vicehäradshövding Marja-Leena Mansala	
Publikationens titel	Utredning över ändringsbehov i lagstiftningen för att främja parallellpublicering	
Publikationsseriens namn och nummer	Undervisnings- och kulturministeriets publikationer 15/2017	
Diarie-/ projektnummer	OKM/70/040/2016	Tema kultur
ISBN PDF	978-952-263-461-0	ISSN PDF 1799-0351
URN-adress	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-461-0	
Sidantal	46	Språk finska
Nyckelord	öppen vetenskap, upphovsrätt, parallellpublicering, fri tillgång, förlagsavtal	
Referat	<p>I både EU och Finland har man ställt som mål att vetenskapliga publikationer som skapats i samband med forskning som finansierats med offentliga medel ska vara fritt tillgängliga. Kommersiellt genomförd öppen publicering räcker inte, eftersom det å ena sidan oftast grundar sig på avgifter och å andra sidan för att det inte garanterar att materialet bevaras och är tillgängligt fortgående. Parallellpublicering av publikationer i icke-kommersiella databaser oberoende av andra publikationskanaler skulle trygga publikationernas tillgänglighet och bevarandet av dem bättre än för tillfället. I förlagsavtalen överförs i praktiken ensamrätten att göra publikationerna tillgängliga för allmänheten. Om man fogade en bestämmelse till upphovsrättslagen enligt vilken rättsinnehavaren till en forskningspublikation alltid har rätt till icke-kommersiell parallellpublicering, skulle detta möjliggöra utveckling av parallellpubliceringen. Bestämmelsen skulle begränsa rättsinnehavarens rätt att överlåta hela upphovsrätten, men bevara upphovsmannens rätt att överlåta alla andra ekonomiska rättigheter. Bestämmelsen skulle göra det möjligt för forskningspublikationens rättsinnehavare att alltid lagra sin publikation exempelvis i ett dataarkiv som drivs av ett universitet. En bestämmelse i förlagsavtalet som hindrar parallellpublicering skulle vara ogiltig.</p>	
Förläggare	Undervisnings- och kulturministeriet	
Beställningar/distribution	Elektronisk version: julkaisut.valtioneuvosto.fi Beställningar: julkaisutilaukset.valtioneuvosto.fi	

Description sheet

Published by	Ministry of Education and Culture	2017	
Authors	Marja-Leena Mansala (Master of Laws trained on the bench)		
Title of publication	Report on the needs for legislative amendment to promote parallel publishing		
Series and publication number	Publications of the Ministry of Education and Culture 15/2017		
Register number	OKM/70/040/2016	Subject	culture
ISBN PDF	978-952-263-461-0	ISSN (PDF)	1799-0351
Website address (URN)	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-461-0		
Pages	46	Language	finnish
Keywords	open science, copyright, parallel publishing, open access, publishing agreements		
<p>Abstract</p> <p>Open access to publicly-funded scientific publications has been set as a goal in both the EU and Finland. The commercial production of open publications is not enough, because it is often based on the charging of fees, thus failing to ensure the preservation of information or its continued availability. The parallel publishing of publications in non-commercial databases independent of other publishing channels would ensure the availability and preservation of publications more effectively than is currently done. In practice, exclusive rights specified in publishing agreements would be transferred to the public consumers of these publications. A provision added to the Copyright Act, stating that the copyright holder of a scientific publication would always be entitled to non-commercial parallel publishing, would facilitate the development of parallel publishing. Such a provision would limit the rights of the copyright holder to the assignment of a given publication, whilst still preserving the assignment of all other financial rights belonging to the author. This provision would allow the copyright holder of a scientific publication to always save his or her publication in, for example, a data archive maintained by a university. Any provisions in a publishing agreement preventing parallel publishing would be rendered null and void.</p>			
Publisher	Ministry of Education and Culture		
Publication sales/ Distributed by	Online version: julkaisut.valtioneuvosto.fi Publication sales: julkaisutilaukset.valtioneuvosto.fi		

Sisältö

1	Johdanto	9
2	Tieteen avoimuus tavoitteena	10
2.1	Avoin tiede ja tutkimus –hanke	11
2.2	Yliopistojen julkaisupolitiikat	12
2.3	Kansainvälisiä ratkaisumalleja	15
3	Mitä on rinnakkaistallentaminen?	18
4	Kotimaiset kustantajat ja rinnakkaistallennus	21
5	Tiedepaketit kallistuvat	23
6	Tekijänoikeus tutkimuksessa	25
6.1	Tekijänoikeuden rajoitukset	27
6.2	Tekijänoikeuden siirtyminen	28
7	Korkeakoulukeksintölaki	29
8	Kulttuuriaineistojen tallettaminen ja säilyttäminen	30
9	Sopimusvapaus	32
9.1	Kustannussopimusta koskeva sääntely tekijänoikeuslaissa	33
10	Ratkaisuvaihtoehtoja	35
10.1	Sopimukset	36
10.2	Oikeuksien siirtyminen tutkimuslaitokselle	37
10.3	Tekijänoikeuslain muuttaminen	38
11	Ratkaisuehdotus	40
11.1	Ehdotetut säännökset	40
11.2	Ehdotuksen perustelut	41
	Lähdeluettelo	45

1 Johdanto

Opetus- ja kulttuuriministeriö kutsui allekirjoittaneen 15.12.2016 annetulla asettamis- päätöksellä selvittämään miten parhaiten edistettäisiin tieteellisten julkaisujen rinnakkaistallentamista julkisiin arkistoihin, julkaisujen saatavuutta ja hyödynnettävyyttä sekä yhteiskunnallista vaikuttavuutta. Selvitys tuli luovuttaa opetus- ja kulttuuriministeriölle 28.2.2017 mennessä. Myöhemmin määräaika on pidennetty 15.3.2017 asti.

Selvittäjän tehtävänä oli

1. kartoittaa eri ratkaisuvaihtoehdot tieteellisten julkaisujen rinnakkaistallentamisen edistämiseksi ja arvioida niiden vaikutuksia
2. selvittää mahdollisen ratkaisun lainsäädännölliset, taloudelliset ja toiminnalliset reunaehdot
3. mikäli lainsäädäntöratkaisu on perusteltu rinnakkaistallentamisen edistämiseksi, tehdä ehdotus lainsäädäntöratkaisuksi perusteluineen.

Tehtävän yhteydessä olen osallistunut 24.1.2017 pidettyyn rinnakkaistallentamista koskeneeseen seminaariin, vierailut Avoin tutkimus ja tiede –hankkeen oikeuksien hallinta -työryhmässä ja avoimen julkaisun yhtenäiset käytännöt ja tuki -työryhmässä. Olen myös keskustellut eri alojen asiantuntijoiden kanssa rinnakkaistallentamiseen liittyvistä ratkaisuehdotuksista. Ennen selvityksen lopullista luovuttamista selvityksen lopputuloksia on arvioitu taustaryhmässä, johon kuuluivat Viveca Still (KUPO), Jorma Waldén (KUPO), Erja Heikkinen (KTPO), Juha Haataja (KTPO), Eeva Kaunismaa (KTPO), Sami Niinimäki (KTPO) ja Pirjo-Leena Forsström (CSC).

2 Tieteen avoimuus tavoitteena

Euroopan Unionin komissio antoi 17.7.2012 tiedonannon ”Kohti tieteellisen tiedon parempaa saatavuutta – enemmän hyötyä julkisista tutkimusinvestoinneista” (COM(2012)401) ja suosituksen tieteelliseen tietoon pääsystä ja säilyttämisestä (C(2012)4890 final). Tiedonannon tavoitteina oli, että vuoteen 2014 mennessä kaikissa jäsenvaltioissa on kaikilla asiaankuuluvilla tasoilla vahvistettu tieteellisten artikkelien ja tutkimusaineistojen avointa julkaisemista koskevat toimintalinjat ja vuoteen 2016 mennessä EU:n laajuisen avoimen julkaisemisen piiriin kuuluvien julkisrahoitteisten tieteellisten artikkelien osuus on kasvanut 20 prosentista 60:een. Lisäksi tavoitteeksi asetettiin, että kaikki Horisontti 2020 –ohjelmassa syntyvät tieteelliset julkaisut julkaistaan avoimesti.

Tiedonannon yhtenä poliittisena toimenpiteenä annetun suosituksen mukaan avoimen saatavuuden politiikan tulisi koskea kaikkea julkisilla varoilla rahoitettua tutkimusta. Julkaisujen tulisi olla avoimesti saatavilla mieluiten heti ja joka tapauksessa kuuden kuukauden kuluessa tutkimuksen julkaisemisesta. Yhteiskunta- ja humanistisissa tieteissä suositusaika on 12 kuukautta. Suosituksessa annetaan ohjeita sekä tutkijoille että rahoittajille. Tutkimuksia koskevissa lisenssisopimuksissa tutkijoita tulisi rohkaista pidättämään teki-jänoikeutensa tietyiltä osin, kun he lisensoivat oikeuksiaan kustantajille. Tutkimuksen rahoittajia kehoitetaan varaamaan riittävä rahoitus tutkimustulosten levittämiseen ja ottamaan huomioon myös avoimen julkaisemisen. Suosituksessa pyritään vaikuttamaan myös siihen, että avoin julkaiseminen otettaisiin huomioon myös tutkijoiden rekrytoinnissa ja uran arvioinnissa. Suosituksessa käsitellään myös tutkimuksessa syntyneen tiedon (datan) avointa saatavuutta, mutta tämä kysymys jää tämän selvityksen ulkopuolella.

Pääministeri Juha Sipilän hallituksen strategisessa ohjelmassa (Ratkaisujen Suomi 29.5.2015, hallituksen julkaisusarja 10/2015) osaaminen ja koulutus on nostettu yhdeksi kärkihankkeeksi. Hallituskauden tavoitteena on muun muassa kääntää tutkimus- ja innovaatiotoiminnan laatu ja vaikuttavuus kasvuun. Tavoitteen eräänä kärkihankkeena on vahvistaa korkeakoulujen ja elinkeinoelämän yhteistyötä innovaatioiden kaupallistamiseksi, hyödyntää tieteen ja tutkimuksen resursseja tehokkaammalla tavalla ja vahvistaa tutkimustulosten vaikuttavuutta ja kaupallistamista. Pyrkimyksenä on myös ottaa tutkimustulosten vaikuttavuuden ja kaupallistamisen kehittäminen huomioon julkisen tutkimus-

kehitys- ja innovaatorahoituksen ohjauksessa sekä tutkimuslaitosten ja korkeakoulujen kannusteissa.

EU:n Horisontti 2020 (Horizon 2020) ohjelmasta rahoitetaan eurooppalaisia tutkimus- ja innovaatiohankkeita. Ohjelman kesto on seitsemän vuotta (2014 – 2020). Tutkimuslaitosten saattaminen ilman maksua kaikkien saataville oli yksi tavoite Euroopan komission strategian ytimessä. Tarkoituksena on turvata tiedon saatavuus ja hyödyntäminen sekä sitä kautta parantaa innovatiivisuutta.

Horisontti 2020 –ohjelmassa avoimessa julkaisemisessa käytetään useimmiten CC (Creative Commons) lisenssejä, joiden avulla julkaisija pystyy helposti määrittelemään sen, mitkä ovat julkaisun käyttöehdot. Julkaisukanavia voi olla useita tutkijan omasta kotisivusta esimerkiksi yliopistojen omiin julkaisuarkistoihin. Mikäli kustantaja edellyttää tiettyä embargo aikaa oman julkaisemisensa ja avoimen julkaisemisen välillä, puhutaan vihreästä avoimesta julkaisemisesta (green open access). Mikäli julkaisut ovat heti avoimesti saatavilla, puhutaan kultaisesta avoimesta julkaisemisesta (gold open access). Avoimen julkaisemisen yhteydessä keskustellaan myös siitä, mikä versio tutkimuksesta julkaistaan missäkin vaiheessa: Onko tutkijoilla mahdollisuus julkaista käsikirjoitus (final draft) itsenäisesti? Mikä mahdollisuus on julkaista avoimena se versio, joka on läpikäynyt kustantajan vertaisarvioinnin?

Tutkimusjulkaisujen avoin saatavuus kiistatta lisää tutkimustiedon leviämistä. Julkaisemisen toinen lähtökohta on tutkijoiden meritoituminen. Eri tieteenaloilla on erilaisia kriteereitä tutkimusten arvioinnille. Joillakin aloilla kustantajien merkitys on ensiarvoinen. Julkaisuihin liittyvä arvostus riippuu siitä, missä tutkimus julkaistaan. On myös tieteenaloja, joissa kaikki julkaiseminen tapahtuu avoimesti heti tutkimuksen valmistuttua ja myös vertaisarviointi tapahtuu avoimesti. Laajin esimerkki lienee ArXiv (arxiv.org), joka sisältää yli miljoona artikkelia ja kattaa fysiikan, matematiikan, tietokoneteknologian, kvantitatiivisen biologian sekä kvantitatiivisen taloustieteen ja tilastotieteen.

2.1 Avoin tiede ja tutkimus –hanke

Opetus- ja kulttuuriministeriö käynnisti vuonna 2014 Avoin tiede ja tutkimus –hankkeen (ATT-hanke) tiedon saatavuuden ja avoimen tieteen edistämiseksi. Hankkeen tavoitteena on, että Suomi nousee vuoteen 2017 mennessä yhdeksi johtavista maista tieteen ja tutkimuksen avoimuudessa ja että avoimen tieteen mahdollisuudet hyödynnetään laajasti yhteiskunnassa. Hankkeessa on kirjattu sen keskeiset linjaukset, joista yhtenä on tiedon saatavuus. Sen mukaan perustavoitteena on saada tutkimusdata ja –julkaisut avoimesti saataville ja hyödynnettäviksi tietoverkossa avoimen rajapinnan kautta.

Perustavoitetta on tarkennettu mm. seuraavasti:

1. Avoimuus toteutetaan tutkimuseettisiä periaatteita noudattaen ja oikeudellista ympäristöä kunnioittaen. Tekijänoikeuslainsäädäntöä uudistetaan tutkimuspoikkeuksen suuntaan.
2. Tutkimusta koskevat sopimukset ja rahoituspäätökset tukevat julkaisujen ja tutkimusdatan avointa saatavuutta.
3. Tutkijalla on mahdollisuus avoimeen julkaisemiseen tieteenalasta tai rahoitustilanteesta riippumatta.
4. Tutkimusorganisaation ja tutkijoiden on huolehdittava siitä, että tutkimusjulkaisu tulee avoimesti saataville. Ensisijaisen julkaisukanavan valinnan tärkein kriteeri on varmistaa tutkimuksen mahdollisimman suuri vaikuttavuus. Ei-avointa julkaisukanavaa käytettäessä tulee huolehtia rinnakkaisesta saatavuudesta avointen julkaisuarkistojen välityksellä.

ATT-hankkeen toimintaryhmiä ovat strategiaryhmä, asiantutkijaryhmä ja työryhmät. Oikeuksien hallinta ryhmän tehtävänä on tekijän-, lähi- ja omistusoikeuksiin keskittyvä selvitys parantamaan oikeuksien alaisten aineistojen käyttöä tutkimuksessa ja mm. ATT-hankkeen tuottamissa palveluissa. Työryhmän tuloksena tulee olemaan raportti nykyisistä toimintakäytännöistä, havaistuista ongelmakohdista sekä ehdotetuista työkaluista / toimenpiteistä.

Tutkimusjulkaisujen ja –tulosten avoin saatavuus on asetettu eri yhteyksissä tavoitteeksi, jonka avulla lisätään innovatiivisuutta, tutkimustulosten hyödyntämistä ja talouden ja hyvinvoinnin kehitystä.

2.2 Yliopistojen julkaisupolitiikat

Eri yliopistoilla on avoimeen julkaisemiseen liittyviä suosituksia ja ohjeistusta. Yhteistä niille on pyrkimys kohti avointa julkaisemista. Yliopistojen sisäiset prosessit poikkeavat jonkin verran toisistaan, mutta kaikkien lähtökohdana on tutkijan oma julkaisuoikeus ja tutkijan velvoittaminen / suosittaminen avoimeen julkaisemiseen.

Aalto yliopisto

Aalto-yliopiston avoimen julkaisemisen ohjeiden mukaan avoin julkaiseminen otetaan huomioon jo tutkimushankkeen suunnitteluvaiheessa ja avoimen julkaisemisen edellyttämät toimenpiteet on kirjoitettava auki myös apurahahakemuksiin. Avoimen julkaisemisen osalta noudatetaan kunkin rahoittajan vaatimuksia. Ohjeiden mukaan tutkijan tehtävä on varmistaa, että kaikki rahoittajan avoimen julkaisemisen vaatimukset on otettu huomioon tutkimuksessa.

Aalto-yliopiston avoimen julkaisemisen periaatteet astuivat voimaan 1.6.2014. Niiden mukaan:

1. Aalto-yliopistossa tehdyn tutkimuksen tulokset julkaistaan käyttäen tieteelliseltä vaikuttavuudeltaan mahdollisimman merkittäviä kanavia. Julkaisun kirjoittaja selvittää julkaisukanavan. Kirjoittaja myös selvittää tieteellisen arvioinnin tason ja muut julkaisijan noudattamat periaatteet ennen kuin hän lähettää julkaisun. Julkaisun kirjoittaja pyrkii pitämään itsellään rinnakkaistallennusoikeuden julkaisusopimusta tehdessään.
2. Aalto-yliopistolla on avoimen julkaisemisen mandaatti ja se kehottaa tutkijoitaan tieteellisten artikkeleiden ja tutkimustulosten avoimeen julkaisemiseen. Julkaistavien tulosten tulee olla verkossa kaikkien avoimesti saatavilla, ellei se ole ristiriidassa kustantajien oikeuksien kanssa.
3. Aalto-yliopisto ylläpitää avoimen julkaisemisen alustaa Aaltodoc-julkaisuarkistoa. Yliopisto edellyttää, että tutkijat rinnakkaistallentavat tieteelliset julkaisunsa sinne, ellei kustantajan ehdoista tai jonkun kolmannen osapuolen oikeuksista muuta johdu. Tutkijat voivat lisäksi tallentaa julkaisunsa johonkin tieteenalakohtaiseen avoimeen arkistoon tieteenalan vakiintunutta käytäntöä noudattaen.

Samassa yhteydessä on myös kirjattu avoimeen julkaisemiseen liittyvät käytännöt Aalto-yliopistossa. Yliopisto soveltaa vihreää avointa julkaisemista (green open access).

Avoimen julkaisemisen periaatteisiin on myös kirjattu eri tilanteissa mahdollisesti vaadittavat suostumukset kirjoittajilta. Ainoastaan sellaisen tutkimuksen osalta, jonka ovat tehneet Aalto-yliopiston tutkijat ulkopuolisella rahoituksella, erillisiä suostumuksia kirjoittajilta ei rinnakkaistallentamiseen tarvita, koska oikeudet aineistoon ovat siirtyneet Aalto-yliopistolle joko erillisillä oikeudensiirtosopimuksilla tai työsopimuksissa. Muunlaisessa tutkimuksessa tai tutkimuksessa, johon on osallistunut Aalto-yliopiston ulkopuolisia tahoja, tarvitaan erilliset suostumukset rinnakkaistallentamiseen.

Svenska handelshögskolan Hanken

Hankenin Akademiska Rådet vahvisti tutkimuksesta vastaavan vararehtorin johtaman työryhmän laatimat avoimen tutkimuksen periaatteet 6.4.2016. Lähtökohtana on, että 80 % Hankenin vuosittain julkaistavista tieteellisistä artikkeleista julkaistaan avoimina julkaisuina (vihrea avoin julkaisu) ja rinnakkaiskopio kaikista artikkeleista tulee tallettaa korkeakoulun tutkimustietokantaan.

Suuntaviivojen mukaan tutkijan tulee selvittää rinnakkaistallentamisen mahdollisuus tehdessään kustannussopimuksen. Tutkijan tehtävänä on ehdottaa kustannussopimukseen rinnakkaistallentamisen mahdollistava klausuuli. Neuvonta on kirjaston tehtävä. Julkaisun tallentamista Hankenin tietokantaan osoittaa, että julkaisuun liittyvät tekijänoikeuskysymykset on selvitetty.

Hanken on myös vahvistanut käytännön ohjeet rinnakkaistallentamiseen.

Helsingin yliopisto

Helsingin yliopistossa on 1.1.2010 lukien ollut velvollisuus rinnakkaistallentaa sekä koti- että ulkomaisissa tieteellisissä julkaisuissa julkaistut aineistot. Aineistojen tallennusvelvollisuus koskee ainoastaan artikkeleita. Tallentamisen tueksi ei ole kuitenkaan asetettu mitään sanktiota. Tallennusvelvoitteen piiriin otettiin myös open access –lehdissä ja tieteenala-kohtaisissa arkistoissa julkaistut aineistot. Artikkelit tallennetaan pääsääntöisesti sen jälkeen kun ne ovat ilmestyneet. Näin kunnioitetaan myös lehtien embargo aikoja. Järjestelmä perustuu pitkälti tutkijoiden itsensä tekemään arkistointiin.

Julkaisemiseen liittyviä tarkempia ohjeita ei yliopiston avoimilta sivuilta löydy.

Jyväskylän yliopisto

Jyväskylän yliopistossa on ollut tutkimushanke Surima eli Suomi rinnakkaistallennuksen mallimaaksi. Hanke liittyy ATT-hankkeen avoimeen julkaisemiseen ja lähtökohtana on, että kaikki yliopistossa julkaissut tieteelliset julkaisut tallennettaisiin myös yliopiston omaan arkistoon siitä riippumatta, ovatko ne muualta avoimesti saatavana. Hankkeessa pyritään luomaan prosessimalli, joka yhdistää tutkimustiedon raportoinnin ja rinnakkaistallentamisen yhtenäiseksi prosessiksi. Rinnakkaistallentamisessa tarvitaan keskitettyjä palveluratkaisuja ja asiantuntijoita. Eräänä rinnakkaistallentamisen tavoitteena on varmistaa, että julkaisut löytyvät ja säilyvät. Hankkeen tulokset julkistettiin 24.2.2017 pidetyssä loppuseminaarissa.

Rinnakkaistallentamisen prosessi on Jyväskylän yliopistossa keskitetty kirjastolle ja jalkautettu tutkijoiden keskuuteen. Rinnakkaistallentamista koskevissa eri yliopistojen hankkeissa on kysymys ennen kaikkea prosessien kehittämistä sekä tutkijoiden aktivoimisesta tallentamiseen.

Tampereen yliopisto

Tampereen yliopisto on antanut tutkijoille kehotuksen tallentaa artikkelit 1.1.2011 lukien yliopiston osoittamaan julkaisuarkistoon. Rinnakkaistallentamista ja tutkimusjulkaisujen avointa saatavuutta valmisteltiin 2009 asetetussa työryhmässä, joka korosti myös yliopistojen välisen yhteistyön merkitystä sekä koti- että ulkomailla. Muistioon sisältyy liite rinnakkaistallentamisen edellyttämien tukipalvelujen kehittämistä. Tutkijoita kehoitetaan pidättämään itsellään oikeus rinnakkaistallentaa julkaisunsa Tampereen yliopiston julkaisuarkistoon, kun he tekevät kustannussopimuksen tieteellisen artikkelinsa julkaisemisesta.

Tampereen yliopistossa pyritään kannustamaan rinnakkaistallentamiseen porkkanan avulla: yliopisto osallistuu esim. väitöskirjojen kustannusprosessiin korvaukseksi avoimuudesta.

2.3 Kansainvälisiä ratkaisumalleja

Selvityksen tekemiselle varattu aika ei mahdollista laajaa kansainvälisen käytännön kartoittamista. Olen ottanut mukaan kolme erilaista lähestymistapaa rinnakkaistallentamisen varmistamiseksi.

Iso Britania

Oxfordin yliopistolla on varsin tyypillinen avointa julkaisemista koskeva ohjeistus. Yliopistossa hyväksyttiin 11.3.2013 avoimen julkaisemisen periaatteet (Statement on Open Access at the University of Oxford). Sen mukaan yliopiston opettajat ja tutkijat sitoutuvat turvaamaan tieteellisten tulosten mahdollisimman laajan saatavuuden. Oxfordin yliopistossa on vuonna 2007 perustettu tutkimusarkisto, joka turvaa pysyvän ja turvallisen tutkimusaineistojen digitaalisen arkistoinnin. Yliopisto suosii avointa vihreää julkaisutapaa, joka mahdollistaa myös rinnakkaistallentamisen (self-archive) vapaasti saataville. Yliopistolla on rahasto, josta on mahdollisuus saada rahoitusta, mikäli kustantaja edellyttää maksua. Kustantajan ja kustannuskanavan valinnan tekee julkaisun tekijä.

Britannian tuleva (todennäköisesti vuonna 2021) pidettävä tutkimuksen arviointi REF (Research Excellence Framework) tulee edellyttämään, että kaikki arviointiin mukaan otet-

tavat tieteelliset julkaisut ovat open access -julkaisuja. Vain avoimesti julkaistut artikkelit ovat mukana tutkimuksen arvioitaessa.

Tämä on johtanut siihen, että esim. kaikkien Edinburghin yliopiston henkilökunnan 1.4.2016 lähtien ilmestyneiden julkaisujen pitäisi olla avoimesti saatavilla, jotta niistä olisi tulevassa tutkimuksen arvioinnissa hyötyä. Tuloksena on, että tutkijat ovat Edinburghin yliopistossa liittäneet julkaisuarkistoon painovalmiin artikkelinsa heti, kun se on hyväksyty julkaistavaksi ja "author's final peer-reviewed" versio on saatavilla. Edinburghin yliopistossa lasketaan noin 83% julkaisuista tulleen OA-prosessiin jo mukaan. Avoin julkaiseminen koskee pääosin artikkeleita, mutta monografiat jäävät toistaisesti ulkopuolelle.

Ranska

Ranskassa on lähdetty ratkaisemaan rinnakkaistallentamiseen liittyviä haasteita lainsäädännössä. Tutkimuksesta annettuun lakiin on liitetty yksityiskohtainen säännös siitä, että tieteellisen kirjoituksen tekijällä on aina oikeus saattaa kirjoituksensa avoimesti kaikkien saataville, vaikka tekijä olisi antanut yksinoikeuden julkaisemiseen kustantajalle. Oikeus koskee sellaisia tieteellisiä kirjoituksia, jotka ovat syntyneet sellaisen tutkimuksen yhteydessä, jonka rahoituksesta vähintään puolet on saatu julkisista varoista. Säännöksen perusteella saatavilla olevaa kirjoitusta ei saa käyttää kaupalliseen tarkoitukseen. Säännökseen on kirjattu myös EU:n komission suosituksessa C(2012)4890 mainitut embargo ajat.

Yhdysvallat

Yhdysvalloissa Harvardin yliopisto vuonna 2008 ja Massachusetts Institute of Technology eli MIT vuonna 2009 loivat järjestelmät, jonka mukaan kaikki tieteelliset julkaisut julkaistaan yliopiston tietokannassa. Julkaisutoimintaa ja tietokantaa hoidetaan kummassakin yliopistossa kirjastossa, jolle on annettu tekijänoikeuslisenssi julkaisuihin. Tietokannoissa julkaistaan artikkeleita, ei kirjoja. Artikkeleista julkaistaan ennakkotarkastetut versiot ennen kuin kustantajat julkaisevat oman editoidun versionsa.

Yliopistojen open access lisenssit on myöntänyt tiedekunnat, ei yksittäiset tutkijat. Tämän tekee mahdolliseksi se, että yhdysvaltalaisen lainsäädännön mukaan oikeudet julkisin varoin tuotettuihin julkaisuihin kuuluvat yliopistolle eli valtiolle. Tutkijat tekevät kuitenkin itse kustannussopimuksensa haluamansa kustantajan kanssa. Tutkijoita kehoitetaan kertomaan kustantajille yliopiston julkaisupolitiikasta ja ottamaan se huomioon sopimuksissa. Toisaalta tutkijat eivät voi pätevästi luovuttaa kaikkia julkaisuoikeuksia.

Tarkkaa tietoa siitä, miten näiden merkittävien yliopistojen käytännöt vaikuttavat kustantajien toimintaan en löytänyt, mutta todennäköisesti yliopistojen asema huomioon ottaen

tieteellisten julkaisujen osalta, kustannussopimusten tekeminen arvostettujen kustantajien kanssa ei liene ongelma.

Yhdysvalloissa noudatettava ns. fair use –doktriini mahdollistaa käytännössä jonkin verran laajemman ei-kaupallisen käytön, kuin manner Euroopassa noudatettava rajoitukseen perustuva sääntely.

3 Mitä on rinnakkaistallentaminen?

<https://fi.wikipedia.org/wiki/Rinnakkaisjulkaiseminen>: (7.1.2017)

Rinnakkaisjulkaiseminen (tai rinnakkaistallentaminen, engl. "Green Open Access") tarkoittaa prosessia, jossa tutkijat tallentavat tieteellisissä aikakauslehdissä julkaistujen artikkeliansa "final draft" -versiot avoimeen julkaisuarkistoon (esim. yliopistojen julkaisuarkistot), missä artikkelit ovat verkossa kaikkien saatavilla.

Rinnakkaisjulkaisemiseen saattaa sisältyä ehtoja ja kustantajan määrittelemiä rajoituksia. Verkkopalvelusta SHERPA/RoMEO[1] voi katsoa, mitkä tieteelliset lehdet sallivat rinnakkaisjulkaisemisen.

Rinnakkaistallentamisen tavoitteet poikkeavat osittain avoimen julkaisemisen tavoitteista. Rinnakkaistallentamisella pyritään varmistamaan tieteellisten julkaisujen säilyminen ja saatavuus. Vaikka julkaisut ovat avoimesti saatavilla ilman maksua, se ei vielä takaa sitä, että ne jatkossakin ovat avoimesti saatavilla. Avoin julkaiseminen voi tapahtua eri yhteydessä ja metatiedot julkaisuista saattavat muuttua tai kadota. Rinnakkaistallentamisella pyritään tiedon saatavuuden turvaamisen lisäksi myös tiedon säilymiseen.

Osallistuin 25.1.2017 pidettyyn Rinnakkaistallentaminen Suomessa -seminaariin ja sen avulla pääsin kurkistamaan rinnakkaistallentamisesta käynnissä olevaan keskusteluun sekä myös sen tämän hetkiseen tilaan. Kansalliskirjaston tietojärjestelmäasiantuntija Jyrki Ilvan puheenvuorosta sain mielestäni hyvän kuvan rinnakkaistallentamiseen liittyvistä kysymyksistä ja haasteista. Rinnakkaistallentamisesta käydyssä keskustelussa on kysymys myös siitä, mihin tieteelliset julkaisut tallennetaan: yliopistojen tietoarkistoon, kansallisiin julkisiin tietoarkistoihin, sosiaaliseen mediaan, tutkijoiden omille sivuille jne. Tässä selvityksessä en käsittele lainkaan rinnakkaistallentamiseen liittyviä teknisiä ratkaisuja tai niitä prosesseja, joita yliopistot ovat luoneet tai ovat luomassa rinnakkaistallentamisen toteuttamiseksi. Ne ovat kuitenkin kiistatta ensisijaisen tärkeitä kysymyksiä rinnakkaistallentamisen toteuttamisessa ja niiden tavoitteiden toteuttamisessa, joihin rinnakkaistallentamisella pyritään.

Julkaisuarkistot ovat yleensä organisaatiokohtaisia. Alakohtaisilla arkistoilla (esim. ArXiv) on omat vahvuutensa, mutta merkittäviä arkistoja on tällä hetkellä suhteellisen harvoilla aloilla. Organisaatiokohtaiset arkistot ovat usein paikallisesti ylläpidettyjä ja perustuvat avoimen lähdekoodin ohjelmistoihin. Niiden eräänä vahvuutena on, että ne eivät todennäköisesti päädy kaupallisten tai muiden kustantajien omistukseen. Aineistot ovat myös yleensä hyvin löydettävissä eri hakupalvelujen kautta. Toisaalta organisaatiokohtaiset arkistot ovat hajanaisia ja heikkoja ja yhtenäisten kansainvälisten käytäntöjen luominen esimerkiksi metadatan suhteen on vaikeaa.

Julkaisuarkistoja on kritisoitu muun muassa niiden paikallisuudesta, hajanaisuudesta, teknisestä jälkeenjääneisyydestä ja puuttuvasta kriittisestä massasta. Esiin on nostettu kaksi haastetta eli julkaisuarkistojen ja tutkimustietojärjestelmien suhde sekä tutkijoiden suosimat sosiaaliset verkkopalvelut.

Tieteellisessä julkaisemisessa on ollut tyypillistä, että tekijä luovuttaa julkaisun kaikki oikeudet kustantajalle ilman korvausta. Rinnakkaistallenteiden lisensointi ei tällöin ole mahdollista ilman kustantajan lupaa. Alun perin oletettiin, että tutkijat sopivat kustantajien kanssa rinnakkaistallennusoikeudesta julkaisusopimuksen solmimisen yhteydessä. Tämä ei ainakaan laajassa mitassa ole toiminut, koska tutkijoiden motivointi ja sopimusten hallinnointi on vaikeaa.

Rinnakkaistallentamista tehdään tällä hetkellä suurelta osin kustantajien hyväntahtoisuuden varassa. Kustantaja määrittelee tallennuksen ehdot. Eräänä ongelmana on, että kustantaja voi muuttaa politiikkaansa.

Ristiriita saattaa syntyä kustantajien politiikasta ja rahoittajien ja / tai organisaatioiden mandaateista, jotka poikkeavat toisistaan. Kumpaa tutkijan tulee noudattaa? Mukautuvatko ja mahdollisesti missä määrin kustantajat rahoittajien ja / tai organisaatioiden mandaatteihin?

Kansainvälisessä keskustelussa esiin nostettuja rinnakkaistallentamisen ratkaisumalleja ovat esimerkiksi:

- tutkijoita rohkaistaan pyytämään lupaa jakaa julkaisu
- yliopiston / tutkimuslaitoksen / korkeakoulun politiikka, joka pidättää tutkijalle oikeuden levittää julkaisua kansainvälisesti
- rinnakkaistallennusta tuetaan lainsäädännöllä.

Keskustelua käydään edelleen myös rinnakkaistallennuksen tavoitteesta. Onko sen tavoitteena tieteellisten julkaisujen levityksen ja arkistoinnin tehostaminen vai isompi muutos tieteellisessä julkaisemisessa ja kustantamisessa? Rinnakkaistallentamisen taustalla on

tällä hetkellä oletus, että artikkelit vertaisarvioidaan ja julkaistaan jossain muualla. Tämä johtaa kysymään, mikä on rinnakkaistallentamisen rooli laajemmassa avoimen julkaisemisen kokonaisuudessa.

Rinnakkaistallentamisen yhteydessä puhutaan tallentamisen prosesseista, velvollisuudesta ja motivoinnista. Tutkijoiden ja / tai yliopistojen oikeuteen tallentaa viitataan keskustelussa yleensä vain kustannusoikeuksien yhteydessä.

Yliopistoissa rinnakkaistallentaminen ja myös avoin julkaiseminen ovat käytännössä siirtyneet kirjastojen vastuulle. Tutkimussopimusten tekeminen ja erilaiset sopimuksiin liittyvät yliopistojen palvelut on kuitenkin useimmiten liitetty tutkimuksen tukipalveluihin.

Tämän selvityksen yhtenä kimmokkeena on ollut yliopistojen ja tutkimuslaitosten lisääntyneet aineistokustannukset. Tutkimusjulkaisut ovat siirtyneet maksullisiin tietokantoihin, joiden kustannukset ovat jatkuvasti nousseet. Kustannukset ovat lisääntyneet myös sitä kautta, että julkaiseminen on muuttunut maksulliseksi. Tutkimusrahoituksessa tulisi ottaa huomioon julkaisujen julkistamiseen liittyvät maksut.

4 Kotimaiset kustantajat ja rinnakkaistallennus

Tieteellisten seurojen valtuuskuntaan kuuluu 274 tieteellistä seuraa ja neljä tieteellistä akatemiaa. TSV:n eräänä tehtävänä on jakaa avustuksia tieteellisten seurojen julkaisutoimintaan. TSV tarjoaa palveluja seurojen julkaisutoimintaan. TSV:n valtuuskunta päätti 7.2.2017 tieteellisten seurojen julkaisutoiminnan ja kansainvälisen toiminnan avustuksista. Julkaisutoimintaan myönnettiin kaikkiaan 964625 euroa ja kansainväliseen toimintaan 96219 euroa.

TSV ylläpitää Journal.fi palvelua, joka on tarkoitettu tiedelehtien toimittamiseen ja julkaisemiseen. Helmikuussa 2017 sivustolla oli yli 30 suomalaista tieteellistä lehteä ja vuosikirjaa. Journal.fi-palvelu on TSV:n jäsenseuroille ilmainen. Palvelussa julkaistavien artikkeleiden pitää olla avoimesti saatavilla korkeintaan yhden vuoden viiveellä julkaisuajankohdasta. Palvelua voivat käyttää vapaasti lehden käsikirjoitusten vastaanottoon ja toimitustyöhön myös tilauspohjaiset lehdet. Keväällä 2017 palvelua voivat käyttää myös TSV:n ulkopuoliset julkaisut maksua vastaan.

SherpaRomeo on tietokanta, joka sisältää tiedot eri kustantajien itse-arkistointia ja avoimia tietokantoja koskevista säännöistä. Tietokanta sisältää yhteenvedon kunkin kustantajan avointa julkaisemista koskevista toimintaperiaatteista ja tiedon siitä, mikä artikkelin versio voidaan tallettaa, mihin se voidaan tallettaa ja kaikki muut tallettamista koskevat ehdot. RoMEOta ylläpitää *SHERPA Services*, Nottinghamin yliopistossa (the *Centre for Research Communications*, University of Nottingham, UK). Romeo tietokannassa julkaisijoita kaikkiaan 2333.

Suomalaisia julkaisuja on SherpaRomeossa 40, joista 18 ei tue arkistointia virallisesti (white), 18 mahdollistaa final draftin tai kustantajan pdf version tallentamisen omaan arkistoon (blue), kolme mahdollistaa vapaan arkistoinnin (pre print, post print tai publishers pdf) ja yksi sallii arkistoinnin ennen referointia (yellow).

TSV on vertaillut miten valtionapua saavien lehtien suhtautuminen rinnakkaistallentamiseen on kehittynyt vuosina 2015 ja 2016. Mikäli lehti ilmoittaa avustushakemuksessaan sallivansa rinnakkaistallennuksen, se sitoutuu myös ilmoittamaan sen SherpaRomeoon. Selllaisten avustusta saavien kotimaisten lehtien määrä, jotka sallivat joko julkaistujen tai vertaisarvioitujen julkaisujen rinnakkaistallentamisen on yli kaksinkertaistunut vuodesta 2015 vuoteen 2016. Sen sijaan vertaisarvioimattomien käsikirjoitusten rinnakkaistallentamisen salliminen on selkeästi laskussa, samoin kuin muulla tavalla julkaistujen käsikirjoitusten.

5 Tiedepaketit kallistuvat

Viiden suurimman tiedelehtipaketin tilausten kansalliset kokonaiskustannukset olivat vuosina 2012–2016 yhteensä lähes 64 miljoonaa euroa. Digitalisoituminen on tehostanut tieteellistä julkaisemista, mutta toisaalta lisännyt tutkimusjulkaisujen käyttöön saamisen kustannuksia. Tähän on syynä muun muassa isot, lukuisia tiedelehtiä käsittävät tilauspaketit.

Tiedelehtien julkaiseminen on kannattavaa liiketoimintaa. Esimerkiksi suurimman tiedejulkaisijan, Elsevierin, liikevoitto oli vuonna 2014 lähes 1,1 miljardia euroa (37 % liikevaihdosta) ja sen emoyhtiön RELX Groupin tuotto lähenteli 2,5 miljardia. Myös muiden suurten tiedekustantajien (kuten Springer, Wiley ja Taylor & Francis) tuottomarginaalit ovat olleet viime vuosina kolmenkymmenen prosentin paikkeilla.

Koska suurille lehtipaketeille ei ole ollut korvaavaa vaihtoehtoa, korkea hinnoittelu on mahdollista. Tieteellisen julkaisemisen vakiintuneita valtarakenteita tukee myös se, että nuorten tutkijoiden tieteellinen meritoituminen edellyttää julkaisemista vakiintuneissa huippulehdissä.

Tutkimuslaitokset käyvät yhteisesti neuvotteluja suurten tiedekustantajien kanssa. Tavoitteena on päästä lopputulokseen, joka on taloudellisesti kestävä, turvaa tieteellisen tiedon saatavuuden sekä ottaa huomioon eurooppalaisen ja maailmanlaajuisen siirtymän kohti avoimempaa tiedejulkaisemista.

Suomessa neuvotteluihin valmistautumista koordinoi FinELib, kirjastojen muodostama konsortio, joka neuvottelee korkeakouluille ja tutkimuslaitoksille keskitetysti käyttöoikeussopimuksia koti- ja ulkomaisiin elektronisiin aineistoihin. Neuvotteluja tukee myös opetus- ja kulttuuriministeriö.

FinELib on suomalaisten yliopistojen, ammattikorkeakoulujen, tutkimuslaitosten ja yleisten kirjastojen muodostama konsortio, jonka tehtävä on turvata ja parantaa elektronisten aineistojen saatavuutta. Konsortio käytännössä on kansainvälisten tiedejulkaisujen neuvotteluissa suomalainen sopimusosapuoli. Se julkaisee kotisivul-

laan tietoa sopimusneuvottelujen kulusta. Finelib tavoittelee neuvotteluissa järkeviä hintoja ja tiedon avointa saatavuutta.

6 Tekijänoikeus tutkimuksessa

Tekijänoikeus on henkilökohtainen oikeus, joka kaikissa olosuhteissa syntyy sille, joka on luonut teoksen. Tutkimuksen tuloksena syntyy monenlaista aineistoa, johon tekijänoikeudellinen teos-määritelmä sopii ja jotka siten ovat tekijänoikeudellisesti suojattuja. Selvityksen asettamispäätöksen mukaan selvityksessä keskitytään tutkimusjulkaisuihin. Tulkitsen tämän tarkoittavan sitä, että tutkimuksen yhteydessä syntyvä muu tutkimukseen liittyvä aineisto, vaikka se olisi tekijänoikeuden suojaamaa, jää selvityksen ulkopuolelle. Tutkimusjulkaisuja ovat perinteisesti artikkelit, raportit ja monografiat.

Tekijänoikeus syntyy ilman muodollisuuksia teoksen luojalle eli sille, jonka panos lopputulokseen on omaperäinen ja itsenäinen. Mikäli teoksen tekemiseen on osallistunut useita tekijöitä, joiden kunkin panos on itsenäinen ja omaperäinen lopputuloksen osalta, eikä heidän panostaan voida erottaa toisistaan, on tekijänoikeus heillä yhteisesti. Tällöin puhutaan yhteisteoksesta, jollaisia usealla alalla syntyvät tieteelliset artikkelit tänä päivänä ovat. Mikäli teokseen on koottu useiden tekijöiden teoksia / artikkeleita, kysymys on kokoomateoksesta. Kokoomateoksen kokoajalla on tekijänoikeus kokonaisuuteen, mutta kunkin erillisen osan tekijällä säilyvät muut oikeudet ellei niitä nimenomaan siirretä edelleen.

Tekijänoikeuslaissa on esimerkkiluettelo eri teoslajeista, mutta luettelo ei ole tyhjentävä. Tämän selvityksen yhteydessä on kysymys lähinnä kirjallisista teoksista ja niihin mahdollisesti liittyvistä kuvista, kaavioista ja vastaavasta. Tekijänoikeuden syntyminen edellyttää niin sanotun teostason ylittymistä, toisin sanoen tuloksen tulee olla sellainen, että kukaan toinen ei olisi työhön ryhtyessään päätenyt samanlaiseen lopputulokseen. Tässä yhteydessä tulee korostaa sitä, että tekijänoikeus kohdistuu teoksen muotoon eikä sisältöön. Tekijänoikeudellisesti suojattu tutkimus voi olla tutkimuksellisesti tarkasteltuna huono tai julkaisukelvoton, mutta tästä huolimatta tekijänoikeudellisesti suojattu. Vaikka teoskynnys on kaikille teoslajeille yhtä korkea, vaikuttaa sen teoslajikohtaiseen arviointiin se, miten suuri mahdollisuus tekijällä on päätyä kovin erilaisiin lopputuloksiin. Varsinkin tieteellisiä teoksia on mahdoton tehdä siten, etteikö samasta aiheesta tehdyissä teoksissa olisi yhtäläisyyksiä. Kirjalliset teokset ovat lähtökohtaisesti sellaisia, jotka saavat tekijänoikeussuojaa. Tekijänoikeus 1 §:n mukaan myös valokuva voi olla tekijänoikeudellisesti suojattu teos.

Tekijänoikeuteen liittyvien taloudellisten oikeuksien luovuttaminen on tekijänoikeuslain mukaan mahdollista joko kokonaan tai osittain. Tekijänoikeus kattaa kaikki teoksen taloudelliset hyväksikäyttötavat eli kappaleen valmistamisen ja teoksen saattamisen yleisön saataville. Kappaleen valmistus kattaa teknologiasta riippumatta kaikki tavat, joilla teosta voidaan monistaa. Yleisön saataville teoksen voi saattaa levittämällä sen kappaleita, esittämällä teosta, näyttämällä teosta sekä välittämällä teoksen joko välittömästi että välillisesti. Teos välitetään yleisölle esimerkiksi silloin, kun se on saatavissa jossakin digitaalisessa tietokannassa.

Tekijänoikeuden siirtyminen ei edellytä kirjallista sopimusta. Tekijänoikeuslain 28 §:n mukaan tekijänoikeuden edelleen luovuttamisesta ja teoksen muuttamisesta on sen sijaan sovittava nimenomaisesti.

Tekijänoikeuslakiin ei ole sisällytetty yleisiä säännöksiä tekijänoikeuden siirtymisestä työsuhteessa. Tekijänoikeuslain 40 §:n mukaan työ- ja virkasuhteessa luodun tietokoneohjelman ja tietokannan oikeudet siirtyvät työnantajalle. Säännöstä ei sovelleta korkeakoulujen itsenäisessä tutkimustyössä luotuun tietokoneohjelmaan eikä siihen välittömästi liittyvään teokseen. Aloilla, joilla työsuhte sisältää teosten luomista (kuten graafinen teollisuus), on muodostunut joko työehtosopimuksin tai alan käytännön myötä tulkintoja, joiden mukaan tekijänoikeus työsuhteessa luotuun teokseen siirtyy työnantajalle joko kokonaan tai osittain. Tutkimusjulkaisujen tekijänoikeus ei normaali tulkinnan mukaan siirry yliopistolle, vaikka tutkija olisi työsuhteessa siihen.

Moraaliset oikeudet ovat luovutettavissa ainoastaan rajoitetusti. Moraalisista oikeuksista merkityksellisimmät ovat isysoikeus eli oikeus tulla mainituksi tekijänä ja niin sanottu respektioikeus, joka tarkoittaa sitä, että teosta ei saa esittää sellaisella tavalla tai sellaisessa yhteydessä, että se loukkaa tekijää. Moraalisten oikeuksien kunnioittaminen edellyttää teoksen tekijän nimen mainitsemista hyvän tavan vaatimalla tavalla sekä teoksen kunnioittamista siten, ettei sitä julkaista tai saateta yleisön saataville tekijään loukkaavassa muodossa tai tavalla.

Tieteellisiin julkaisuihin saattaa sisältyä elementtejä, jotka ovat tekijänoikeudella suojattuja myös teoksesta eroteltuna. Teoksen osan suojan kriteerinä on, että se itsessään on tekijänoikeudella suojattu. Valokuvat saavat suojaa joko teoksina tai lähioikeutena. Samoin kaaviot, taulukot tai vastaavat voivat saada itsenäistä suojaa.

Tekijänoikeuslain 5 luvussa on säännökset lähioikeuksista. Lähioikeudet suojaavat osittain niitä taloudellisia panoksia, joita lopputuloksen syntymiseen on asetettu. Näin on esimerkiksi äänitteiden ja elokuvatalenteiden osalta. Myös valokuvaajan ottamat valokuvat saavat suojaa, vaikka ne eivät yltäisi teostasoon. Mikäli tutkimusjulkaisuihin sisältyy valokuvia, ne ovat joko tekijänoikeudellisesti suojattuja tai niitä suojaa lähioikeus. Lähioikeuden an-

tama suoja on lähes yhtä kattava kuin tekijänoikeuden ja suurin ero käytännössä on suoja-ajassa (teoksen suoja-aika on 70 vuotta tekijän kuolinvuotta seuraavan vuoden alusta lukien ja valokuvan 50 vuotta sen vuoden päättymisestä, jona kuva valmistettiin).

6.1 Tekijänoikeuden rajoitukset

Tekijänoikeus antaa tekijänoikeuden haltijalle laajan yksinoikeuden määrätä teoksen taloudellisista oikeuksista. Näitä oikeuksia on joiltakin osin rajoitettu tekijänoikeuslain 2 luvussa. Rajoitusten perusteena on jo vuoden 1953 tekijänoikeuslakia koskevassa komiteanmietinnössä esitetty kanta, jonka mukaan rajoitussäännökset ovat tarpeen yleisen edun vuoksi sekä käytännöllisistä ja teknisistä syistä. Useimmiten nämä syyt ovat yhteiskunnallisia tai sivistyksellisiä.

Tekijänoikeuden kansainväliset sopimukset ja EU:n tekijänoikeutta koskeva sääntely määrittää ne rajoitukset, joita tekijänoikeuslakiin on kansallisesti mahdollista tehdä. Teoksia koskevia määrittelyjä löytyy kirjallisten ja taiteellisten teosten suojaamisesta annetun Bernin yleissopimuksen 9 – 10bis artikloista sekä EU:n tietoyhteiskunnan tekijänoikeusdirektiivistä (2001/29/EY). Bernin sopimuksen 9 artiklassa on mahdollistettu se, että kansallisessa lainsäädännössä voidaan sallia teosten toisintaminen ilman tekijänoikeuden haltijan lupaa tietyissä erityistapauksissa.

Tietoyhteiskunnan tekijänoikeusdirektiivissä on määritelty ne rajoitukset, joita jäsenvaltiot voivat tehdä kappaleen valmistamista ja yleisölle välittämistä koskeviin oikeuksiin. Direktiivin 5 artiklassa on määritelty tyhjentävästi ne rajoitukset, joita jäsenvaltiot voivat tehdä. Säännös ei velvoita säätämään kaikkia artiklassa mainittuja rajoituksia, vaan niistä päättään kansallisesti.

Sekä Bernin yleissopimuksen että tietoyhteiskunnan tekijänoikeusdirektiivin mukaan rajoitusten mahdollisuutta tutkittaessa ja niiden sisältöä tulkittaessa tulee ottaa huomioon niin sanottu kolmivaihetesti (three step test). Bernin yleissopimuksen 9 artiklan mukaan toisintamisen salliminen ei saa olla ristiriidassa teoksen normaalin käytön kannalta eikä kohtuuttomasti loukata tekijän laillisia etuja. Tietoyhteiskunnan tekijänoikeusdirektiivin 5 artiklan 5 kohdan mukaan rajoitusten säätämisen yleisenä edellytyksenä on, että ne eivät ole ristiriidassa teoksen tavanomaisen hyödyntäisen kanssa eivätkä kohtuuttomasti haittaa oikeudenhaltijan oikeutettuja etuja. Kolmivaihetestin mukaan rajoitussäännöksen tulee koskea tiettyä erityistapausta, se ei saa olla ristiriidassa teoksen tavanomaisen hyödyntämisen kannalta eikä se saa kohtuuttomasti loukata tekijän laillisia oikeuksia.

Tietoyhteiskunnan tekijänoikeusdirektiivin 5 artiklan 2 kohdan c alakohdan mukaan kappaleen valmistamista voidaan rajoittaa, ”kun kyseessä on välitöntä tai välillistä taloudellista tai kaupallista etua tavoittelemattomien yleisölle avointen kirjastojen, oppilaitosten tai museoiden taikka välitöntä tai välillistä taloudellista tai kaupallista etua tavoittelemattomien arkistojen suorittama tarkoin määritelty kappaleen valmistaminen”. Direktiivin 5 artiklan 3 kohdan a ja n alakohdat voitaneen tulkita niin, että edellä mainituissa tapauksissa myös yleisölle välittäminen on mahdollista taata rajoitussäännöksellä.

6.2 Tekijänoikeuden siirtyminen

Tekijänoikeuden siirtymisen lähtökohta on sopimus. Sopimus voi syntyä monella tavalla eikä sen aina edes tarvitse olla nimenomainen. Yliopistotutkimuksessa sopimuskierte alkaa yleensä jo tutkimussopimuksen solmimisesta ja yksittäisten tutkijoiden sitoutumisesta eri projekteihin. ”Perussopimukseen” liittyy nykyisin (tai ainakin pitäisi liittyä) myös säännöt siitä, miten projektissa syntyvät immateriaalioikeudet hallinnoidaan. Yliopistoilla ja tutkimuslaitoksissa voi olla ja nykyään entistä enemmän onkin säännöksiä tekijänoikeuden siirtymisestä jo työsopimuksessa. Tutkijoiden tekijänoikeuden siirtäminen yliopistolle tai tutkimuslaitokselle kokonaisuudessaan vaatii huolellista harkintaa ja tarkastelua.

Tekijänoikeuslaki lähtee sopimusvapauden periaatteesta, jonka mukaan tekijänoikeudenhaltijalla on vapaa oikeus päättää tekijänoikeuden luovuttamisesta niin kuin itse parhaaksi katsoo. Yliopistojen lähtökohtana on, että tutkijat itse huolehtivat tieteellisten julkaisujen kustannussopimuksista. Eri yliopistoilla on sopimusten tekemiseen liittyviä erilaisia palveluja ja tukimuotoja.

Tekijä tai tekijät hallinnoivat tekijänoikeuttaan itse. Mikäli tekijöitä on useita, teoksen hyödyntäminen edellyttää, että kaikki tekijät antavat suostumuksensa teoksen kysymyksessä olevaan käyttämiseen. Tekijänoikeuslaissa ei ole säännöstä yhteisteosten hallinnoinnista. Lähtökohtana on, että yhteisteoksen tekijät hallinnoivat teosta itse. Yksi tekijä pystyy estämään koko teoksen hyödyntämisen. Yhteisteosten osalta sopimuksen merkitys korostuu ja sopimus tulisi tehdä ennen työhön ryhtymistä.

Asettamispäätöksessä on oletuksena lähdetty siitä, että tieteellisten artikkeleiden tekijänoikeus on pääsääntöisesti kustantajilla ja artikkeleiden julkaiseminen yliopistojen ym omissa tietojärjestelmissä edellyttää näiden suostumusta. Kustantajille siirtyvien oikeuksien laajuus määritellään kustannussopimuksissa.

7 Korkeakoulukeksintölaki

Oikeuksista korkeakouluissa tehtäviin keksintöihin annettu laki (19.5.2006/369, korkeakoulukeksintölaki) koskee nimensä mukaisesti keksintöjä. Lain tarkoituksena oli selkeyttää korkeakoulujen mahdollisuuksia ottaa tutkimuksen yhteydessä syntyneiden keksintöjen oikeudet korkeakoululle ja siten hyödyntää niitä taloudellisesti. Lain 2 §:n mukaan ”tarkoituksena on edistää suomalaisissa korkeakouluissa syntyneiden keksintöjen tunnistamista, suojaamista ja hyödyntämistä keksijän, korkeakoulujen ja yhteiskunnan kannalta tarkoituksenmukaisella tavalla”. Lakia sovelletaan Suomessa patentoitavissa oleviin keksintöihin. Koska patenttitietokannat ovat maailmanlaajuisesti avoimia, tulee patentoinnin avulla keksintöihin liittyvä tieto kaikkien saataville. Patentoidun keksinnön taloudellinen hyödyntäminen on korkeakouluilla.

Korkeakoulun mahdollisuus ottaa oikeudet keksintöön on kytketty siihen, minkälaisen tutkimuksen yhteydessä keksintö on syntynyt. Lainsäädännöllä pyrittiin nimenomaan varmistamaan toisaalta korkeakoulun asema tutkimuksen rahoittajien kanssa ja toisaalta antamaan korkeakoululle mahdollisuus keksintöjen taloudelliseen hyödyntämiseen. Tästä syystä vahvin oikeus korkeakoululla on sopimustutkimuksessa syntyneisiin keksintöihin ja heikoin avoimessa tutkimuksessa syntyneisiin keksintöihin. Lakiin on kirjattu menettely, miten korkeakoulujen tulee toimia keksintöjen osalta, ellei toisin ole sovittu. Kaikki keksinnöt on ilmoitettava siitä riippumatta, minkälaisen tutkimuksen yhteydessä ne ovat syntyneet. Järjestelmä turvaa korkeakoulujen tiedonsaannin tutkimusten tuloksista.

Lain soveltamisesta voivat osapuolet pyytää lausuntoa työsuhdekeksintölautakunnalta (laki oikeudesta työntekijän tekemiin keksintöihin (656/1967) 11, 11 a ja 11 b §), jonka kokoonpanossa on otettu huomioon myös korkeakoulujen kannalta tarvittava asiantuntemus. Yhtään korkeakoulukeksintölain soveltamista koskevaa lausuntopyyntöä ei lain voimaantulon jälkeen ole lautakunnalle tullut. Lain voimaantulon jälkeen korkeakoulut ovat laatineet keksintöjä koskevia ohjeistuksia ja strategioita.

8 Kulttuuriaineistojen tallettaminen ja säilyttäminen

Kulttuuriaineistojen tallettamisesta ja säilyttämisestä annetun lain (1433/2007) tavoitteena on turvata kansallisesti kansallisen henkisen perinnön säilyttäminen. Erityisesti pyritään turvaamaan tieteellisen tutkimuksen toimintaedellytyksiä siten, että viestinnän eri osa-alueen aineistot olisivat kattavasti saatavilla. Vapaakappalejärjestelmällä ei korvata aineistojen kaupallisia markkinoita, eikä sen päämääränä ole sähköisten aineistojen saattaminen yleisön saataville muutoin kuin tutkimuksen tai yksityisen opiskelun tarpeita varten. Tarkoituksena on, ettei julkaisijoille ja verkkojulkaisijoille aiheutuisi tulonmenetyksiä tai vähäistä suurempia kustannuksia.

Lakia sovelletaan myös tallenteisiin ja verkkoaineistoihin. Tallenteella tarkoitetaan aineistoa, joka sisältää ääntä, kuvaa tai merkkejä ja joka on teknistä menetelmää käyttäen tallennettu teknisen laitteen avulla käytettävälle alustalle ja verkkoaineistolla tietoverkoissa saatavilla olevaa aineistoa. Luovutusvelvollisuus koskee painotuotteita ja tallenteita. Luovutusvelvollinen on painotuotteen tai tallenteen valmistaja.

Verkkoaineistoa on esimerkiksi avoimessa tietoverkossa oleva aineisto. Verkkoaineiston määritelmä kattaa myös erilaisissa suljetuissa tietoverkoissa ja niiden osissa saatavilla olevan aineiston. Verkkoaineisto voi olla esimerkiksi kirjallista, musiikki- tai kuva-aineistoa taikka elokuva- tai muuta audiovisuaalista aineistoa.

Yleisön saatavilla olevan verkkoaineiston ohjelmallinen haku ja tallentaminen on Kansalliskirjaston tehtävänä. Tehtävään Kansalliskirjasto voi käyttää apunaan ulkopuolisia. Verkkojulkaisijan tulee mahdollistaa verkkoaineiston haku ja tallentaminen tai luovuttaa aineisto Kansalliskirjastolle, jos aineistoa ei voida hakea ja tallentaa ohjelmallisesti. Jos verkkojulkaisija ei voi mahdollistaa verkkoaineiston hakua ja tallentamista, hänen tulee luovuttaa aineisto.

Opetus- ja kulttuuriministeriö vahvistaa Kansalliskirjaston esityksestä suunnitelman verkkoaineistojen hakemisen ja tallentamisen laajuudesta sekä verkkoaineistojen luovuttamis-

käytännöistä. Verkoaineisto tulee tallentaa ja arkistoida siten, että aineiston alkuperäisyys on todennettavissa ja että tiedoista käy ilmi aineiston alkuperäinen sijaintipaikka ja tallennusajankohta.

Tallennetut aineistot on tarkoitettu pääosin tutkijoiden käyttöön, laissa mainitaan myös "muut tarvitsevat". Teosten käyttämisestä on säädetty tekijänoikeuslain 16 b (käyttäminen vapaakappalekirjastoissa) ja 16 c (käyttäminen Suomen elokuva-arkistossa) 5:ssä.

Mikäli tieteelliset julkaisut on julkaistu ainoastaan tietoverkossa, kohdistuu tallentamisvelvollisuus niihin vain Kansalliskirjaston suunnitelman mukaisesti. Tallennuksen ulkopuolelle jää todennäköisesti ainakin osa julkaistusta aineistosta. Tallennetun aineiston käyttö on säännelty tekijänoikeuslaissa eikä aineisto ole avoimesti kaikkien saatavilla. Kulttuurineistojen tallettamisesta ja säilyttämisestä annetun lain perusteella ei pystytä toteuttamaan tieteellisten julkaisujen rinnakkaistallentamiselle asetettua tavoitetta siitä, että julkaisut olisivat kaikkien halukkaiden käytettävissä.

9 Sopimusvapaus

Suomen lainsäädäntö perustuu sopimusvapaudelle. Osapuolet voivat sopia vapaasti kaikesta, jota nimenomaisesti ei ole kielletty. Sopimusten tulee kuitenkin olla kohtuullisia ja lähtökohtaisesti molempien osapuolten edut huomioon ottavia. Oikeustoimilaissa on säännös kohtuuttoman sopimusehdon sovittelusta, mutta sitä sovelletaan harvoin. Sopimuskumppanien eriarvoinen asema eli tilanne, jossa toinen sopimuspuoli on selkeästi toista sopimuspuolta edullisemmassa asemassa, saattaa joskus johtaa sopimusehdon sovitteluun. Lähtökohtana sopimuksissa on kuitenkin aina, että osapuolet solmivat sopimuksen tarkoituksenaan noudattaa sitä.

Tekijänoikeuden luovuttaminenkin perustuu sopimukseen. Taloudellisten oikeuksien luovuttamista ei tekijänoikeuslaissa rajoiteta. Tekijänoikeuden luovutusta koskeva tekijänoikeuslain 29 §:ä muutettiin vuonna 2015 (tekijänoikeuslaki 29 §, 22.5.2015/607). Aikaisemmin tekijänoikeuden luovutuksesta tehdyn sopimuksen kohtuuttoman ehdon sovitteluun sovellettiin varallisuus oikeudellisista oikeustoimista annetun lain (oikeustoimilaki, OikTL 228/1929) 36 §:ä. Muutetun 1.6.2015 voimaana tulleen säännöksen mukaan sopimusehdon sovittelun edellytyksenä on, että sopimuksen ehto on alalla vallitsevan hyvän sopimustavan vastaisella tavalla tai muutoin kohtuuton tai että sen soveltaminen johtaisi kohtuuttomuuteen. Sopimusehto voidaan jättää myös huomioon ottamatta. Kohtuuttomuutta arvioitaessa otetaan huomioon sopimuksen koko sisältö, osapuolten asema, sopimusta tehtäessä ja sen jälkeen vallinneet olosuhteet sekä muut seikat. Myös korvausta koskevan sopimusehdon sovittelu on mahdollista. Muilta osin kohtuuttoman ehdon sovittelusta säädetään OikTL 36 §:ssä.

Kohtuuttomia sopimusehtoja on pyritty ehkäisemään ennalta myös elinkeinonharjoittajien välisten sopimusehtojen sääntelystä annetulla lailla (3.12.1993/1062, HE 39/1993). Lain tarkoituksena on turvata elinkeinonharjoittajien oikeusturva kohtuuttomia sopimusehtoja vastaan. Pyrkimyksenä on suojata ensisijaisesti pieniä yrityksiä kohtuuttomia ehtoja vastaan ja lakia sovelletaankin käytännössä pienten ja suurten yritysten välisissä sopimuksissa. Sopimusehtojen kohtuuttomuutta arvioitaessa otetaan huomioon toisen osapuolen heikommasta asemasta johtuva oikeussuojan tarve. Kannetta kohtuuttoman sopimuseh-

don tai sopimusehtojen käyttämisen kieltämiseksi voi markkinaoikeudessa ajaa joko elinkeinonharjoittajien etuja ajava yhteisö tai elinkeinonharjoittaja itse.

Journalistiliitto testasi Sanoma News Oy:n freelance avustajille tarjoamissaan sopimuksissa olevien vakioehtojen kohtuuttomuutta markkinaoikeudessa ajamassaan kanteessa. Freelance avustajat toimivat useimmiten joko yksittäisinä elinkeinonharjoittajina tai toimimella. Markkinaoikeus totesi ratkaisussaan (MAO 42/2010), että elinkeinonharjoittajien välisten sopimusehtojen sääntelystä annetun lain perusteella kohtuuttomuutta arvioidaan tyyppikohtuuttomuutena eikä samalla tavalla kuin yksittäisissä sopimussuhteissa, jolloin otetaan huomioon kyseisen tapauksen erityisolot ja yksilölliset piirteet. Markkinaoikeus hylkäsi Journalistiliiton esittämät vaatimukset sopimuksissa olevista kohtuuttomista ehdoista, mutta totesi, että yksittäisissä sopimuksissa vakiosopimuksen ehdot voivat olla kohtuuttomia, mutta ne eivät ole yleisellä tasolla kohtuuttomia.

Tutkijoiden ja kustantajien välisissä sopimuksissa tutkijat ovat kiistatta heikommassa asemassa kustantajiin nähden. Tutkijat kuitenkin useimmiten toimivat yksittäisinä henkilöinä eivätkä elinkeinonharjoittajina. Heidän solmimiinsa kustannussopimukseen mahdollisesti sisältyvien kohtuuttomia ehtoja ei voida tulkita elinkeinonharjoittajien välisten sopimusehtojen sääntelystä annetun lain perusteella. Kustannussopimusten kohtuuttomuutta arvioidaan näin ollen pääsääntöisesti tekijänoikeuslain 29 §:n mukaan.

9.1 Kustannussopimusta koskeva sääntely tekijänoikeuslaissa

Tekijänoikeuslain 31 – 38 §:ssä on kustannussopimuksia koskevia säännöksiä, joita lain 27 §:n mukaan noudatetaan, mikäli muuta ei ole sovittu. Säännökset ovat siis toissijaisia ja sopimuksin voidaan sopia toisin. Säännökset koskevat sekä kirjallisia että taiteellisia teoksia.

Kustannussopimuksia koskevat säännökset ovat sisältyneet tekijänoikeuslakiin sen säätämisestä vuodesta 1961 lukien. Säännösten taustalla on vuonna 1947 valmistellut kirjankustannussopimuksen yleiset määräykset, jotka on yhteispohjoisaisesti kirjankustantaja- ja tekijäjärjestöjen kesken valmistellut ja hyväksytyt. Säännösten soveltuvuutta ei ole rajattu kirjoihin / monografioihin.

Tekijänoikeuslain 37 §:n mukaan tekijä ei saa uudelleen julkaista teosta siinä muodossa ja sillä tavoin, kuin sopimuksessa on tarkoitettu, ennen kuin painos tai painokset, joiden julkaisemiseen kustantajalla on oikeus, on myyty loppuun. Säännöksen tulkinta ja soveltaminen edellyttävät kustannussopimuksen tarkastelua, mutta mikäli sopimus koskee ainoastaan painettua muotoa, on tekijällä luonnollisesti oikeus julkaisemiseen digitaalisessa muodossa. Sopimuskäytäntö on kuitenkin kehittynyt siten, että kustannussopimuksissa

luovutetaan oikeus julkaisemiseen kaikissa muodoissaan. Myös teoksen muodon arviointi edellyttää kustannussopimuksen tarkastelua.

Tekijänoikeuslain kustannussopimuksia koskevista säännöksistä ei saa suoraa apua rinnakkaistallentamiselle.

10 Ratkaisuvaihtoehtoja

Tutkimusjulkaisujen ja tulosten avoimuus on asetettu varsin korkealla tasolla Suomen yhteiseksi eduksi. Avoimuuteen pyrkiminen on myös yliopistojen tavoite. Julkaisujen avoimuus ja saatavuus tuo meriittejä myös yliopistoille ja on näin ollen myös niiden oman edun mukaista. Yliopistot ovat vaihtelevasti velvoittaneet tai kehottaneet avoimuuteen ja rinnakkaistallentamiseen, mutta varsinaisia sanktioita ei velvoitteen täyttämiseksi ole asetettu. Myöskään ”porkkanat” eivät ole kovin suuret tai yleiset. Parhaat tulokset saavutetaan Surima hankkeen tulosten mukaan rinnakkaistallentamista koskevan järjestelmän tekemisellä tutkijoille helpoksi, jakamalla siitä tietoa sekä ”jalkauttamalla” asia tutkijoiden keskuuteen.

Yliopistojen ulkopuolisella rahoituksella toteutettavaan tutkimukseen liittyy nykyään useita rahoittajia ja erilaisten sopimusten ketju. Tutkimukseen osallistuvien tutkijoiden tulee tietää sopimukseen perustuvat velvoitteensa ja vaatimukset. Useissa yliopistoissa sopimukset tehdään keskitetysti, jolloin niitä koskeva neuvonta voidaan myös keskittää.

Myös tutkijoiden asema yliopistoon nähden vaihtelee. Pyrkimyksenä lienee nykyisin kuitenkin se, että tukijoiden asema pyritään lähentämään työsuhteessa olevien tutkijoiden / työntekijöiden asemaan rahoituksesta riippumatta. Suomen Akatemian rahoituksella toimivat tutkijat toimivat aina nimetyssä korkeakoulussa ja heidät rinnastetaan korkeakoulun henkilöstöön.

Tutkijat tekevät kuitenkin tutkimusjulkaisuja koskeva kustannussopimuksensa itse. Yleensä tutkijan intressissä on saada tutkimus julkaistuksi mahdollisimman nopeasti ja mahdollisimman arvovaltaisessa julkaisussa. Tutkijan ensi sijainen mielenkiinto ei välttämättä kohdistu avoimen julkaisemisen turvaamiseen. Tutkimuksen julkaisukanavissa ja avoimuudessa on tieteenalakohtaisia eroja. Eräänä esteenä rinnakkaistallentamisen kehittämiselle yliopistoissa todettiin olevan, että tutkijat eivät tiedä onko heillä oikeus rinnakkaistallentamiseen.

Avoin julkaiseminen / rinnakkaistallentaminen on kuitenkin monissa tapauksissa myös tutkijan edun mukaista. Ennen kaikkea kuitenkin on kysymys yliopistojen ja tutkimuslaitosten omasta edusta: julkaisujen määrällä ja laadulla on huomattava merkitys arvioita-

essa yliopistojen sijoittumista akateemisen maailman kilpailussa – ja rahoituksessa. Myös yliopistot itse ovat asettaneet tieteellisten julkaisujen avoimen saatavuus päämääräkseen. Rinnakkaisjulkaisemisen taustalla on ennen kaikkea yleinen etu: tieteellisten julkaisujen saatavuuden ja säilyvyyden turvaaminen. Tästä syystä rinnakkaistallentamisen turvaamisen tulisi olla nimenomaan yliopistojen harteilla.

Tieteellisten artikkeleiden avoin saatavuus voi perustua useammanlaiseen avoimeen julkaisemiseen. Sekä kultainen (gold) että vihreä (green) avoin julkaiseminen ovat maksullisia eikä julkaisujen säilyvyys tai saatavuus ole taattua. Yleinen käsitys lienee, että tutkimusjulkaisujen säilyvyys edellyttää, että ne saadaan kansallisen pitkäaikais säilytyksen piiriin. Säilyvyys asettaa luonnollisesti vaatimuksia esimerkiksi myös tallentamisteknologialle ja metatietojen kirjaamiselle, mutta näitä kysymyksiä pohditaan ATT-hankkeen eri työryhmissä eikä puutu niihin tässä selvityksessä.

Rinnakkaistallentamisen tarkoituksesta ja tavasta toteuttaa se ei käsitykseni mukaan valitse täysi yksimielisyys. Tiedon avoimen saatavuuden kannalta merkityksellistä ja julkisen edun mukaista on mielestäni rinnakkaistallentamisella saavutettavissa oleva julkaisujen säilyvyys ja saatavuus. Kun rinnakkaistallentamisella pyritään tieteellisten artikkeleiden pitkäaikaiseen säilyttämiseen ja saatavuuden varmistamiseen, tulisi vastuu rinnakkaistallentamisen toteuttamisesta olla ensisijaisesti yliopistoilla. Tämän tehtävän täyttämiseksi yliopistot ja tutkijat saattavat tarvita tukea lainsäädännöstä, jotta niillä olisi myös mahdollisuudet asetetun velvollisuuden täyttämiseksi.

10.1 Sopimukset

Tekijänoikeuteen liittyvien taloudellisten oikeuksien siirto perustuu sopimukseen. Kustannussopimusten kehittyminen siten, että niihin sisältyisi aina mahdollisuus ei-kaupalliseen rinnakkaistallentamiseen, riippuu osapuolten välisistä neuvotteluista. Sopimusten kohtuullisuutta pyritään edistämään ja turvaamaan sopimusten tai niiden ehtojen kohtuullistamisen mahdollistavalla lainsäädännöllä. Kustannussopimuksilla on perinteisesti luovutettu kaikki taloudelliset oikeudet kustantajalle ja on vaikea tulkita rinnakkaistallentamisen vaatimaa tallentamismahdollisuutta kustannussopimuksista riippumatta siten, että kaikkien oikeuksien luovutus olisi joko OikTL tai tekijänoikeuslain kohtuuttomuutta säätelevien säännösten perusteella kohtuuton.

Sopimuskäytännön kehittäminen siten, että rinnakkaistallennus on kaikissa tapauksissa mahdollista, vaatii aikaa ja osapuolten sitoutumista siihen. Sinänsä rinnakkaistallentamisen mahdollistaminen sopimusteitse tulisi olla kustantajien kanssa käytävissä sopimusneuvotteluissa esillä. Sopimusneuvotteluissa yliopiston aktiivinen mukana olo saattaisi

auttaa tutkijaa saamaan kustannussopimukseen molempien osapuolten kannalta nykyistä sujuvammat ehdot.

Sopimuskäytäntöjä ei Suomessa ole perinteisesti ohjattu lainsäädännössä.

10.2 Oikeuksien siirtyminen tutkimuslaitokselle

Korkeakoulueksintölain lähtökohtana on luoda tutkimuslaitoksille paremmat mahdollisuudet tutkimusten tulosten kaupalliseen hyödyntämiseen. Samalla tutkimuksen kautta saatu teknologia tulee patentoinnin kautta yleisesti saataville. Rinnakkaistallentamisella ei pyritä taloudellisen hyödyn saamiseen, vaan tutkimuksella saadun tiedon avoimeen saatavuuteen. Avoimuuden lisääminen on kuitenkin yliopistojen tehtävä ja tavoite. Tämän veloitteen toteuttamiseksi on hyvä tarkastella myös sitä, voitaisiinko korkeakoulueksintölakiin otettavalla säännöksellä lisätä yliopistojen käytössä olevia keinoja tavoitteen saavuttamiseksi.

Yliopistot eivät pyri kaupallisen julkaisu toiminnan kentälle. Tutkimusjulkaisujen osalta tutkimuslaitosten intressit poikkeavat siten korkeakoulueksintölain perustana olevista tavoitteista. Sinänsä tämä ei mielestäni sulje pois sitä mahdollisuutta, että korkeakoulueksintölakiin sisällytettäisiin rajattu oikeus saattaa tutkimusjulkaisut yleisön saataville. Korkeakoulueksintölain eräänä hyötynä on, että se velvoittaa tutkimuslaitokset luomaan sisäiset prosessit, joiden avulla tutkimustulokset tulevat tutkimuslaitosten tietoon. Rinnakaisjulkaisua koskevan oikeuden siirtäminen lain tasolla tekijänoikeuden haltijalta tutkimuslaitokselle edellyttäisi laitosten sisäisten prosessien toimivuutta.

Tekijänoikeuden rajoitettua siirtymistä yliopistolle koskevan säännöksen lisääminen korkeakoulueksintölakiin antaisi korkeakouluille ja tutkimuslaitoksille mahdollisuuden päättää tutkimuksen tuloksena syntyneiden teosten, sekä artikkelien, raporttien että myös monografioiden, rinnakkaisesta tallentamisesta esimerkiksi yliopiston omassa tietokannassa tai muussa vastaavassa julkisessa tietokannassa. Yliopistojen ja tutkimuslaitosten julkaisu-oikeuksien vahvistaminen saattaisi pitkällä aikavälillä myös parantaa niiden neuvottelusemaa kustantajien kanssa.

Korkeakoulueksintölakia koskevaa oikeuskäytäntöä ei ole tuomioistuimista eikä myöskään lausuntojen muodossa työsuhtekeksintölautakunnan korkeakoulueksintöjaostolta. Syynä saattaa olla, että keksintöjä koskevan lainsäädännön olemassa olo sinänsä on auttanut keksintötoiminnan järjestämistä yliopistoissa ja tutkimuslaitoksissa. Rajoitettua julkaisu-oikeutta koskevalla säännöksellä saattaisi olla vastaavanlainen vaikutus tutkimusjulkaisujen osalta.

Työ- ja elinkeinoministeriö on asettanut työryhmän selvittämään tarvetta korkeakoulueksintölain uudistamiseen. Työryhmän mietintö annettaneen toukokuussa 2017 ja hallituksen esitys syksyllä 2017. Tavoitteeksi on asetettu säilyttää oikeuksien siirtyminen tutkimuslaitoksille. Tekijänoikeuteen liittyvät kysymykset eivät ole työryhmän työllistillä. Tutkimukseen tai tutkimusjulkaisuun liittyvän tekijänoikeuden siirtyminen edes rajoitetusti tutkimuslaitoksille vaatii perusteellisen valmistelun, johon työryhmällä ei tässä aikataulussa ole mahdollisuutta.

Rinnakkaistallentamista koskevan säännöksen sisällyttäminen korkeakoulueksintölakiin korostaisi nimenomaan yliopistojen ja tutkimuslaitosten velvollisuutta huolehtia tieteellisten julkaisujen saatavuudesta ja säilymisestä sekä antaisi niille myös nykyistä paremman mahdollisuuden siihen. Korkeakoulueksintölakia tulevaisuudessa kehitettäessä tulisi mielestäni myös tutkia mahdollisuutta sisällyttää lain soveltamisalaan tutkimuksen tuloksena syntyneisiin teoksiin liittyvä oikeus tehdä siitä kappaleita ja saattaa se yleisön saataville niiltä osin kuin se on tarpeen tutkimusjulkaisujen avoimen ei-kaupallisen saatavuuden ja säilyvyyden kannalta.

10.3 Tekijänoikeuslain muuttaminen

Tekijänoikeuden siirtymiselle ei ole nykyisessä tekijänoikeuslaissa asetettu rajoituksia vaan tekijänoikeudenhaltija saa itse vapaasti päättää kenelle hän luovuttaa oikeuden esimerkiksi kappaleen valmistamiseen ja yleisön saataviin saattamiselle. Rinnakkaistallentamisen mahdollisuus riippuu tällä hetkellä kustannussopimusten sisällöstä ja eri alojen vakiintuneista käytännöistä. Tekijänoikeuden siirtymistä koskevan säännöksen rajoittaminen siten, että tekijänoikeuden haltijan mahdollisuutta siirtää taloudelliset oikeutensa rajoitettaisiin, mahdollistaisi sen, että tekijällä olisi aina mahdollisuus tietynlaiseen rajoituksessa määritellyn julkaisemiseen kustannussopimuksesta riippumatta.

Tekijällä oleva rajoitettu luovuttamaton oikeus saattaa teoksensa yleisön saataville selventäisi rinnakkaistallentamisen kehittämistä. Lupa rinnakkaistallentamiseen ei enää olisi riippuvainen kustannussopimuksista vaan perustuisi suoraan lakiin. Yliopistojen ja tutkimuslaitosten rinnakkaistallentamista koskevista prosesseista ja ohjeistuksesta poistuisi yksi epävarmuustekijä ja tutkijat voitaisiin nykyistä paremmin velvoittaa rinnakkaisjulkaisemiseen. Toisaalta säännös ei myöskään velvoittaisi yliopistoja huolehtimaan rinnakkaistallentamisesta. Tekijät voisivat myös itse huolehtia tieteellisten kirjoitustensa saattamisesta yleisön saataviin (tai olla huolehtimatta).

Rinnakkaistallentaminen on hyvin monitahoinen kysymys eikä siihen liittyviä haasteita pystytä ratkaisemaan pelkästään lainsäädännöllä. Tekijänoikeuslakiin lisättävä luovutusra-

joitus antaisi kuitenkin yliopistoille nykyistä paremman mahdollisuuden kehittää julkaisukäytäntöjään kohti tieteellisten julkaisujen avointa saatavuutta ja säilyvyyttä.

Lakiin mahdollisesti lisättävän säännöksen lisäksi sopimuskäytäntöjä tulee edelleen kehittää. Merkittävänä tekijänä julkaisutoiminnassa on myös eri julkaisukanavien merkitys tieteellistä meriittiä arvioitaessa. Mitä enemmän avoimesta julkaisusta tulee tutkimusrahoituksen edellytys, sitä suurempi motiivi myös tutkijoilla on avoimeen julkaisemiseen.

Tekijänoikeuslain lähtökohta on vahvasti tekijän oikeuksia korostava. Säännös, joka rajoitaisi taloudellisten oikeuksien luovuttamista, rajoittaa tekijänoikeudenhaltijan oikeutta määrätä teoksen saattamisesta yleisön saataviin, vaikka rajoituksen ainoa käyttäjä olisikin tekijänoikeuden haltija itse. Edellä tekijänoikeutta koskevassa osiossa olen lyhyesti käsitellyt myös niitä edellytyksiä, joita tekijänoikeuden rajoituksille on kansainvälisissä sopimuksissa ja EU-lainsäädännössä asetettu. Tekijänoikeutta voidaan rajoittaa vain, mikäli rajoitus on kolmivaihetestin mukaan perusteltu. Rajoituksen täytyy koskea tiettyä erityistapausta, teoksen kopiointi ei saa olla ristiriidassa teoksen normaalin käytön kanssa eikä rajoitus saa kohtuuttomasti loukata tekijän laillisia oikeuksia.

Tieteellisen julkaisun julkaisuoikeuden edelleen luovuttaminen ei lähtökohtaisesti olisi sallittua. Rinnakkaistallentamisen tavoitteet huomioon ottaen säännöksen tulisi kuitenkin mahdollistaa se, että julkaisuarkistoon tallennettu teos voidaan siirtää uuteen tekniseen formaattiin, mikäli julkaisun saatavuus ja säilyvyys sitä edellyttää. Teosta voisi muuttaa ainoastaan toimituksellista syistä tai teknologian edellyttämällä tavalla.

11 Ratkaisuehdotus

Ehdotan, että tekijänoikeuslakiin lisätään säännös, jonka mukaan rajoitetaan tieteellisen julkaisun alkuperäisen tekijänoikeuden haltijan oikeutta luovuttaa kaikki julkaisuun liittyvät taloudelliset oikeutensa. Tekijän olisi aina mahdollisuus julkaista tieteellinen artikkeli / monografia ei-kaupallisessa julkaisuarkistossa, jonka tehtävänä / tarkoituksena on turvata tieteellisten julkaisujen saatavuus ja säilyvyys.

11.1 Ehdotetut säännökset

Tekijänoikeuslaki 27 § 2 momentti (nykyinen 2 momentti siirtyy 3 momentiksi ja nykyinen 3 momentti 4 momentiksi)

Tekijällä on kuitenkin aina oikeus saattaa yleisön saataville tieteellinen kirjoituksensa digitaalisessa muodossa. Asetuksella voidaan antaa tarkempia määräyksiä yleisön saataville saattamisen ajankohdasta ja tieteelliseltä kirjoitukselta vaadittavasta muodosta sekä julkaisukanavasta.

Tekijänoikeusasetus (21.4.1995/574)

Rinnakkaistallentaminen

4 a § Tekijänoikeuslain 27 §:n 2 momentissa tarkoitettu tieteellinen kirjoitus voidaan saattaa yleisön saataville seuraavia ehtoja noudattaen:

1. tieteellinen kirjoitus on syntynyt sellaisessa tutkimuksessa, jota on ainakin pääosin rahoitettu julkisista varoista;
2. tieteellinen kirjoitus saatetaan yleisön saataville samassa muodossa, jossa se on julkaistu digitaalisesti; tai

3. tieteellinen kirjoitus saatetaan yleisön saataville, kun kustantaja on asettanut lopullisen version ilmaiseksi saataville digitaalisessa muodossa; tai
4. mikäli tieteellistä kirjoitusta ei ole asetettu ilmaiseksi saataville, tekijä voi asettaa sen yleisön saataville, kun ensimmäisestä julkaisupäivämäärästä on kulunut kuusi kuukautta luonnontieteiden, tekniikan ja lääketieteen alalla ja kaksitoista kuukautta humanististen ja yhteiskuntatieteiden alalla; sekä
5. tieteellinen kirjoitus saatetaan yleisön saataville taloudesta hyötyä tavoittelemattomassa yhteydessä.

11.2 Ehdotuksen perustelut

Yleisperustelut

Euroopan Unionin komissio on asettanut tavoitteeksi, että vuoteen 2014 mennessä kaikissa jäsenvaltioissa on kaikilla asiaankuuluvilla tasoilla vahvistettu tieteellisten artikkeleiden ja tutkimusaineistojen avointa julkaisemista koskevat toimintalinjat ja vuoteen 2016 mennessä tavoitteeksi asetettiin myös, että kaikki Horisontti 2020 –ohjelmassa syntyvät tieteelliset julkaisut julkaistaan avoimesti.

Nykyisen pääministeri Juha Sipilän johtaman hallituksen ohjelmassa osaaminen ja koulutus on nostettu yhdeksi kärkihankkeeksi. Eräänä hankkeen pyrkimyksenä on ottaa tutkimustulosten vaikuttavuuden ja kaupallistamisen kehittäminen huomioon julkisen tutkimus-, kehitys- ja innovaatio- ja tutkimuslaitosten ohjauksessa sekä korkeakoulujen kannusteissa.

Myös EU:n eurooppalaista tutkimus- ja innovaatiohankkeita rahoittavassa Horisontti 2020 (Horizon 2020) ohjelmassa on asetettu yhdeksi tavoitteeksi tutkimustulosten saattaminen ilman maksua kaikkien saataville. Tarkoituksena on turvata tiedon saatavuus ja hyödyntäminen sekä sitä kautta parantaa innovatiivisuutta.

Avoimen saatavuuden politiikan tulisi koskea kaikkea julkisilla varoilla rahoitettua tutkimusta. Julkaisujen tulisi olla avoimesti saatavilla mieluiten heti ja joka tapauksessa kuuden kuukauden kuluessa tutkimuksen julkaisemisesta. Yhteiskunta- ja humanistisissa tieteissä suositusaika on 12 kuukautta. Suosituksessa annetaan ohjeita sekä tutkijoille että rahoittajille. Tutkimuksia koskevissa lisenssisopimuksissa tutkijoita tulisi rohkaista pidättämään

tekijänoikeutensa tietyiltä osin, kun he lisensoivat oikeuksiaan kustantajille. Avoin julkaiseminen tulisi ottaa huomioon myös tutkijoiden rekrytoinnissa ja uran arvioinnissa.

Opetus- ja kulttuuriministeriön vuonna 2014 käynnistämä Avoin tiede ja tutkimus –hanke (ATT-hanke) edistää tiedon saatavuutta ja avoimen tieteen edistämistä. Hankkeen tavoitteena on, että Suomi nousee vuoteen 2017 mennessä yhdeksi johtavista maista tieteen ja tutkimuksen avoimuudessa ja että avoimen tieteen mahdollisuudet hyödynnetään laajasti yhteiskunnassa. Hankkeessa on kirjattu sen keskeiset linjaukset, joista yhtenä on tiedon saatavuus. Sen mukaan perustavoitteena on saada tutkimusdata ja –julkaisut avoimesti saataville ja hyödynnettäviksi tietoverkossa avoimen rajapinnan kautta.

Tutkimusjulkaisujen avoin saatavuus lisää tutkimustiedon leviämistä. Julkaisemisen toinen lähtökohta on tutkijoiden meritoituminen. Eri tieteenaloilla on erilaisia kriteereitä tutkimusten arvioinnille. Joillakin aloilla kustantajien merkitys on ensiarvoinen. Julkaisuihin liittyvä arvostus riippuu siitä, missä tutkimus julkaistaan. On myös tieteenaloja, joissa kaikki julkaiseminen tapahtuu avoimesti heti tutkimuksen valmistuttua ja myös vertaisarviointi tapahtuu avoimesti. Laajin esimerkki lienee ArXiv (arxiv.org), joka sisältää yli miljoona artikkelia ja kattaa fysiikan, matematiikan, tietokoneteknologian, kvantitatiivisen biologian sekä kvantitatiivisen taloustieteen ja tilastotieteen.

Yliopistot pyrkivät sisäisillä prosesseillaan vaikuttamaan avoimen julkaisemisen yleistymiseen. Useilla yliopistoilla oma tietoarkistonsa, johon tutkijoita kehoitetaan tallentamaan tieteelliset julkaisunsa. Toistaiseksi tallenteiden määrä on suhteellisen pieni.

Tieteellisten artikkeleiden avoin saatavuus ei ole ainoastaan yliopistojen toimenpiteiden varassa. Myös kaupallisten kustantajien toiminnassa noudatetaan enenevästi open access –periaatetta, mutta suurin osa perustuu kaupalliseen toimintaan ja tietokantojen käytöstä suoritettaviin, yhä kohoaviin maksuihin. Avoimesti saataville olevat tietokannat eivät takaa julkaisujen jatkuvaa saatavuutta eikä niiden säilyvyyttä. Yliopistoissa syntyvien julkaisujen kohdentaminen oikealle yliopistolle on vaikeaa ja edellyttää tutkijoilta aktiivisuutta.

Tekijänoikeus tutkimusjulkaisuihin syntyy tutkijalle tai useammalle tutkijalle yhteisesti. Tutkijat myös itse neuvottelevat ja tekevät julkaisuja koskevat kustannussopimukset haluamansa kustantajan kanssa. Normaali käytäntö kustannussopimuksissa on, että kustantajalle siirtyvät kaikki taloudelliset oikeudet julkaisujen saattamiseen yleisön saataville ja kappaleen valmistamiseen siitä. Tutkijoiden neuvotteluasema kustannussopimuksia tehtäessä on usein melko huono, koska tutkijan ensisijainen mielenkiinto liittyy siihen, että julkaisu julkaistaan mahdollisimman arvovaltaisessa yhteydessä ja mahdollisimman pian.

Tekijänoikeuslakiin lisättävä säännös siitä, että tekijällä on aina oikeus itse julkaista julkisin varoin tuotetun tutkimuksen yhteydessä syntynyt teos ei-kaupallisessa tieteellisessä tietokannassa, mahdollistaisi sen, että tutkijoiden olisi aina mahdollista antaa julkaisunsa yliopiston tai muun julkisen toimijan ylläpitämään tietokantaan. Säännös tarkoitettaisi rajoitusta tekijän sopimusvapauteen sikäli, että hän ei voisi enää luovuttaa kustantajalle yksinoikeutta teoksensa saattamiseen yleisön saataville.

Tekijänoikeutta voidaan rajoittaa ainoastaan, mikäli rajoitus koskee tiettyä erityistilannetta, se ei ole ristiriidassa teoksen tavanomaisen hyödyntämisen kannalta eikä se kohtuuttomasti loukkaa tekijän laillisia oikeuksia. Tekijänoikeuden rajoittamisen taustalla on lisäksi voimassa olevan tekijänoikeuslain säätämisestä asti ollut myös yleinen etu. Tieteellisen tutkimustulosten avoin saatavuus on kiistatta yleinen etu. Ehdotettu säännös rajoittaa tekijän mahdollisuutta luovuttaa tekijänoikeutensa haluamallaan tavalla vain pieneltä osalta. Rajoitus koskisi ei-kaupallista yleisön saataviin saattamista, mutta ei mahdollistaisi sitä, että aineistoa hyödynnettäisiin muulla tavalla tai että siihen liittyvät oikeudet olisivat luovutettavissa edelleen. Säännös läpäisisi esitetystä muodostaan kolmivaihetestin.

Ehdotetun säännöksen vaikutus kustannussopimukseen on nähdäkseni kahdenlainen. Toisaalta kustannussopimuksen kohta, jossa olisi luovutettu kaikki oikeudet yleisön saataville saattamiseen, olisi mitätön, mutta se ei vaikuttaisi koko sopimuksen sitovuuteen. Toisaalta säännöksellä mahdollisesti olevat vaikutukset kustannustoimintaan laajemmin ovat vaikeasti ennustettavat. Rinnakkaistallentamiselle asetettavilla reunaehdoilla pystytään vaikuttamaan siihen, että kustantajien kiinnostus artikkeleiden julkaisemiseen säilyy.

Olen ehdottanut, että tekijänoikeuslakiin otettaisiin vain hyvin yleinen säännös siitä, että tekijällä olisi aina oikeus julkaista tieteellinen kirjoituksensa digitaalisessa muodossa. Julkaisuun liittyvien reunaehtojen osalta olen ehdottanut, että laissa annettaisiin mahdollisuus siihen, että näitä reunaehtoja voitaisiin asetuksella täsmentää. Olen myös esittänyt tekijänoikeusasetukseen lisättäväksi säännöksen, jossa on määritelty mainitun julkaisemisen reunaehdot. Nämä ehdot noudattavat EU:n suosituksessa olevia ehtoja, jotka on myös otettu Ranskan tieteellistä tutkimusta koskevaan lakiin lisättyyn säännökseen. Näin reunaehtojen muuttaminen olosuhteiden tai teknologian muutosten myötä ei vaatisi lain muutosta, vaan muutokset voitaisiin ottaa huomioon asetuksessa.

Avoimuuden lisääntyminen edellyttää lainsäädännön lisäksi myös yliopistojen sisäistä ohjeistusta ja yhteistyötä yliopistojen ja tutkimuslaitosten välillä sekä yhteisiä pelisääntöjä julkaisemiseen. Lisäksi tutkimusrahoituksen myöntämisessä voitaisiin nykyistä enemmän ottaa huomioon hakijoiden avoimissa verkoissa olevat julkaisut. Tällöin avoimen julkaisu-toiminnan suosiminen olisi sekä yliopistojen että tutkijoiden etu.

Taloudelliset vaikutukset

Ehdotetulla lisäyksellä mahdollisesti olevien taloudellisten vaikutusten tarkka arviointi on tässä vaiheessa vaikeaa. Tutkimuksen rahoittajat ovat jo nykyisin edellyttäneet, että tutkimuksen tuloksena syntyneet kirjoitukset julkaistaan avoimesti kaikkien saataville. Kustantajien kannalta tieteellisten kirjoitusten saatavuus ilman maksua avoimesti saattaa vähentää kiinnostusta julkaisemiseen ja toisaalta julkaisuista saatavia tuloja. Mikäli päädytään esittämäni asetuksen mukaisesti rajaamaan rinnakkaistallentaminen, kaupallisilla kustantajilla on mahdollisuus julkaista tieteelliset julkaisut ensin. Tarve tiedon nopeaan saatavuuteen turvaa itsessään kustantajien aseman. Rinnakkaistallentamismahdollisuuden merkitys on tällöin ennen kaikkea siinä, että tieteelliset julkaisut säilyvät ja ovat jatkuvasti saatavissa.

Säännöksen lisäämisestä tekijänoikeuslakiin saattaa aiheutua kustannuksia yliopistoille, koska se luo huomattavasti nykyistä paremman mahdollisuuden julkaisualustojen kehittämiseksi. Rinnakkaisjulkaisemisen järjestäminen edellyttää yliopistojen sisäisiä prosesseja, jotka saattavat edellyttää nykyisten resurssien lisäämistä asian hoitamiseen.

Lähdeluettelo

Avoin julkaiseminen tavoitteena:

Komission tiedonanto Euroopan parlamentille, neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle: Kohti tieteellisen tiedon parempaa saatavuutta – enemmän hyötyä julkisista tutkimusinvestoinneista, COM (2012) 401, 17.7.2012

Commission recommendation of 17.7.2012 on access to and preservation of scientific information, C(2012)4890 final

Ratkaisujen Suomi 29.5.2015, hallituksen julkaisusarja 10/2015,
http://valtioneuvosto.fi/documents/10184/1427398/Ratkaisujen+Suomi_FL_YHDISTETTY_netti.pdf/801f523e-5dfb-45a4-8b4b-5b5491d6cc82 (23.3.2017)

Avoin tiede ja tutkimus -hanke, www.avointiede.fi (23.3.2017)

Yliopistojen julkaisupolitiikat:

Aalto yliopisto
<http://libguides.aalto.fi/avoinjulkaiseminen> (23.3.2017)

Helsingin yliopisto
<http://blogs.helsinki.fi/digikirjasto/2008/06/04/rinnakkaisjulkaiseminen-helsingin-yliopistossa/> (7.1.2017)

Jyväskylän yliopisto
<https://www.jyu.fi/tutkimus/rinnakkaisjulkaiseminen/OA> (23.3.2017)

Svenska handelshögskolan Hanken
 Riktlinjer för öppen forskning på Hanken, Instruktioner för parallellpublicering

Tampereen yliopisto
https://www15.uta.fi/kirjasto/pdf/rinnakkaisjulkaiseminen_muistio.pdf,
<http://www.uta.fi/hallinto/rehtori/paatoksia2009.html> 7.1.2017

Kansainvälisiä esimerkkejä:

Oxfordin yliopisto
<http://openaccess.ox.ac.uk/home-2/open-access-at-oxford/> 7.1.2017

Hefce = higher education funding council for England
<http://www.hefce.ac.uk/rsrch/oa/> (23.3.2017)

Harvard university <https://osc.hul.harvard.edu/policies/> (22.3.2017)

MIT = Massachusetts Institute of Technology
<https://libraries.mit.edu/scholarly/mit-open-access/open-access-policy/> (22.3.2017)

Muita lähteitä:

Finelib ja neuvottelut tietokannoista <https://www.kiwi.fi/display/finelib/Tiedelehtien+sopimusneuvottelut>, (21.2.2017)

<https://www.kiwi.fi/display/finelib/tiedelehdet>

Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi kulttuuriaineistojen tallettamisesta ja säilyttämisestä sekä eräksi siihen liittyviksi laeiksi, HE 68/2007 vp

Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi tekijänoikeuslain muuttamisesta, HE 181/2014 vp
 Kristiina Harenko, Valter Niiranen, Pekka Tarkela: Tekijänoikeus. Talentum 2016.

- Mikko Huuskonen, keskustelu 7.2.2017.
- Jyrki Ilva: Open access, rinnakkaistallentaminen, julkaisuarkistot - ajankohtaista keskustelua maailmalta. Rinnakkaistallentaminen Suomessa seminaari 25.1.2017
<http://www.doria.fi/handle/10024/130837> (23.3.2017)
- Kustantajien open access politiikka <http://www.sherpa.ac.uk/romeo/statistics.php?la=en&flDnum=|&mode=simple> (21.2.2017)
- Michael Landau: "Fair Use" under U.S. Copyright Law. IPRinfo Special Issue, September 2006
- Johanna Lilja: Kotimaiset lehdet ja rinnakkaistallentaminen. Rinnakkaistallentaminen Suomessa seminaari 25.1.2017
<http://www.doria.fi/handle/10024/130850> (23.3.2017)
- Pekka Olsbo: Rinnakkaistallentaminen ja organisaation julkaisupolitiikka, 14.1.2016 https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/48339/rinnjaOrgJulkPolit_osaajakoulutus140116.pdf?sequence=1 (23.2.2017)
- Open access julkaisijoiden yhteisö <http://oaspa.org/> (23.3.2017)
- Marjut Salokannel: Tekijänoikeus ja tutkimuksen raaka-aineet. Koneen säätö 2013.
<http://www.koneensaatio.fi/uutinen/tekijanoikeus-ja-tutkimuksen-raaka-aineet/> (23.3.2017)
- Tekijänoikeuslain esityöt komiteamietinnöt 1953:5 ja 1957:5
- Tiedelehdet tulevat kalliiksi
<http://yliopistokirjastot.fi/tiedejulkaisut-tulevat-kalliiksi/> (21.2.2017)
- Tutkimuksen avoimuudella yllättäviä löytöjä ja luovaa oivaltamista. Avoimen tieteen ja tutkimuksen tiekartta 2014–2017. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisu 2014:20.
- Wikipedia:
<https://fi.wikipedia.org/wiki/Rinnakkaisjulkaiseminen>: (7.1.2017)
- Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. Aineistoon viittaaminen. <http://www.fsd.uta.fi/fi/aineistot/jatkokaytto/viittaaminen.html> (23.3.2017)

Opetus- ja kulttuuriministeriö

Undervisnings- och kulturministeriet

Ministry of Education and Culture

Ministère de l'Éducation et de la Culture

ISBN 978-952-263-461-0 (PDF)

ISSN 1799-0351 (PDF)